

अध्याय : एक

शोध परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

भाषा मानवीय र सामाजिक वस्तु हो । यसलाई मानवीय बोली र सम्प्रेषणात्मक व्यवहारका रूपमा लिइन्छ । त्यसैले जति मात्रामा भाषालाई प्रयोग गर्ने, उपयोग गर्ने, व्यवहार गर्ने अथवा भाषासँग खेले खेलाउने वातावरण प्राप्त हुन्छ । त्यतिकै मात्रामा भाषाले परिष्कृत र विकसित हुने मौका पाउँछ । एउटा व्यक्तिले आफ्ना अनुभव, अनुभूति, भाव वा विचारको सम्प्रेषणका लागि भाषाको प्रयोग गर्ने गर्दछ ।

नेपाल एक बहुधार्मिक, बहुजातीय, बहुसांस्कृतिक र बहुभाषिक मुलुक हो । पूर्वको मेचीदेखि पश्चिमको महाकालीसम्म र उत्तरको हिमालदेखि दक्षिणको तराई र हिमालको फाँटसम्म थुप्रै जात जातिको बसोवास रहेको छ । ती सम्पूर्ण जातजातिका आ-आफ्नै भाषा, धर्म, संस्कृति र परम्परा रहेका छन् । ती सम्पूर्ण जातजातिको आ-आफ्नै भूमिका र योगदान रहेको छ । कुनै पनि भाषा जति स्तरीय र मानक हुँदै जान्छ, त्यति नै त्यसका भेदहरू जन्मने सम्भावना बढी रहन्छ । त्यस्तै नेपाली भाषाका विभिन्न भेदहरूमध्ये अछामी भाषिका पनि सुदूरपश्चिममा बोलिने एक भेद हो । कुनै पनि निश्चित भू-भागमा बसोवास गर्ने वक्ताहरूले बोल्ने भाषाको क्षेत्रीय भेदलाई भाषिका भनिन्छ ।

यसरी कुनै पनि भाषा जति विकसित र विस्तारित हुँदै जान्छ, त्यति नै त्यस भाषाका भाषिक भेदहरू देखिन थाल्छन् । भाषा भाषिकाहरूको समष्टि रूप हो भने भाषिका भाषाका स्थानीय भेदहरू हुन् । भाषाले विकास हुने क्रममा जति सम्पन्नता र विविधता पाउँछ, त्यति नै त्यसका भेदहरू जन्मिन पुग्दछन् । अतः एक भाषा अनेक बोली हुनु जीवन्त भाषाको विशेषता पनि हो । भाषा समयक्रमसँगै विकसित हुने हुँदा यसको इतिहास गतिशील छ । कुनै भाषाले जति आफ्नो क्षेत्र विस्तार गर्दछ, त्यति नै यसका विविध भेद देखापर्दछन्, जसलाई भाषिका भन्ने गरिन्छ । नेपाली भाषाको बहुपक्षीय अध्ययनभित्र यसका भाषिक भेदहरूको अध्ययन कार्यलाई पनि एक प्रमुख अध्ययन क्षेत्रको रूपमा अङ्गीकार गर्न सकिन्छ ।

१.२ समस्याकथन

भाषा मानवीय उच्चारण अवयवद्वारा उच्चरित यादृच्छिक ध्वनि प्रतीकहरूको त्यो व्यवस्था हो, जसको माध्यमबाट मानिसहरूले एक आपसमा विचार विनिमय गर्दछन् । भाषा मानवीय मनका भावनाहरू अभिव्यक्ति गर्ने साधन पनि हो । एउटा व्यक्तिमा निहित सुख, दुःखका भावनालाई अर्को व्यक्ति समक्ष पुऱ्याउने आवाज वा बोलीलाई हामी भाषा भन्छौं ।

संसारमा दसओटा भाषा परिवारका करिब ६००० भाषाहरू बोलिन्छन् । नेपालमा भारोपेली, भोटबर्मेली, द्रविड र आग्नेली गरी जम्मा चार भाषा परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । यी चार भाषा परिवारमध्ये सबैभन्दा ठूलो भाषा परिवार भारोपेली भाषा परिवार हो । भारोपेली भाषा परिवारको सतम् वर्गाभिन्न पर्ने आर्य इरानेली शाखाको विभिन्न आधुनिक भाषामध्ये महत्त्वपूर्ण भाषाका रूपमा प्रतिष्ठित नेपाली भाषा विश्वका आर्यभाषा मध्येको आधुनिक भाषा हो । विक्रमको एघारौं शताब्दीमा उत्पत्ति भएको नेपाली भाषा विविध कालखण्ड पार गर्दै आजको अवस्थामा आइपुगेको हो ।

कुनै पनि भाषा जति विकसित र विस्तारित हुँदै जान्छ त्यति त्यस भाषाका भाषिक भेदहरू देखा पर्दछन् । नेपाली भाषाका विभिन्न भेदहरूमध्ये ओरपच्छिमा भाषिक भेद पनि एक भाषिक भेद हो । अछामी भाषिका ओरपश्चिमा भाषिक भेदको उपभेदको रूपमा विकसित हुँदै आएको पाइन्छ र यी विविध भेदहरूमध्ये एउटा भेदभिन्न अछामी रूपलाई पनि पाउन सकिन्छ । कुनै पनि भाषाका क्षेत्रीय अभिलक्षणहरूले भाषाको पृथक रूपको अभिव्यक्ति दिने गर्दछन् । 'पचहत्तर' गा.वि.स. मा फैलिएको अछामी भूभागमा पूर्वेली वा मानक नेपाली भन्दा फरक रूपमा भाषाको प्रयोग हुने गरेको भेटाउन सकिन्छ । मूलतः ध्वनि, लवज, उच्चारण, शब्दभण्डार एवम् वाक्य व्यवस्थामा यस जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाकाबिच भिन्नता पाइन्छ । तसर्थ हालको स्तरीय नेपाली र अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषामा के भिन्नताहरू रहेका छन् ? तिनको अध्ययन हुन आवश्यक छ । अछामीहरूले मातृभाषाका रूपमा नेपाली नै सिक्ने भए तापनि स्तरीय नेपालीका सापेक्षतामा अछामी भाषिकाहरूको उच्चारण, रूपायन, कारक, विभक्तिको प्रयोग आदिको स्थिति के कस्तो छ भन्ने कुरा यस शोधपत्रको समस्या रहेको छ । अतः यस शोधपत्रका समस्याहरू निम्नानुसार छन् :

- क) अछामी स्थानीय भाषिक भेदका विशेषताहरू के कस्ता हुन सक्छन् ?
- ख) अछामी भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाका बिच के कस्ता समानता र भिन्नता छन् ?
- ग) अछामी भाषी वक्ताले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने सम्भावित त्रुटि क्षेत्रहरू के-के हुन् ?

१.३ शोधको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रका उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन् :

- क) अछामी स्थानीय भाषिक भेदका विशेषता पहिचान गर्नु,
- ख) अछामी स्थानीय भाषा र स्तरीय नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु,
- ग) अछामी भाषी वक्ताहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोगमा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटिहरू पहिचान गरी निराकरणका उपायहरू पहिल्याउनु ।

१.४ अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपादेयता

सान्दर्भिकता र उपादेयता शोध प्रस्तावको महत्त्वपूर्ण अङ्ग हो । शोध आफैमा प्राज्ञिक र बौद्धिक कार्य हो । अछामी भाषिका नेपाली भाषाको क्षेत्रीय भेद हो भन्ने कुरा पूर्व अध्येताहरूको अध्ययनबाट स्पष्ट हुन सक्ने भए पनि यो भेद स्वतन्त्र भाषिका हो या कुनै भाषिकाको उपभाषिका मात्र हो भन्ने कुराको निर्धारणका निम्ति प्रत्येक क्षेत्रमा बोलिने भाषिक स्वरूपको वर्णनात्मक अध्ययन गर्न आवश्यक देखिन्छ । यस्तो अध्ययन सम्पन्न भइसकेपछि मात्र भिन्नभिन्न क्षेत्रका भाषिक भेदहरूको तुलनात्मक अध्ययनद्वारा भाषिकाहरूको क्षेत्र र स्वरूप स्पष्ट हुन आउँछ । यो अध्ययन नेपाली भाषाका भाषिकाहरूको क्षेत्र र स्वरूप निर्धारण गर्नका निम्ति गरिने परवर्ती अध्ययनका निम्ति समेत सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा उपयोगी हुन सक्ने देखिन्छ । नेपाली भाषी र अछामी भाषी वक्ताबिचको सम्प्रेषणमा सहजता ल्याउन र राष्ट्रभाषाका रूपमा नेपालीको उन्नयन एवम् सम्बर्धनका लागि समेत यो अध्ययन सान्दर्भिक र उपयोगी रहेको छ ।

१.५ अध्ययनको औचित्य

नेपाली भाषाका स्थानीय भाषिक भेदहरूमध्ये ओरपश्चिमा क्षेत्रीय भेदमा पर्ने अछामी भाषिका पनि एउटा क्षेत्रीय भेद हो । अछामी भाषिका पनि नेपाली भाषाको प्राचीन रूपसँग सम्बन्धित भएकाले भाषिक भेदको अध्ययन औचित्यपूर्ण छ ।

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा हो । नेपाली भाषा राष्ट्रियताको प्रतीक हो । नेपाली भाषाको अध्ययनको पूर्णताका लागि यसमा समग्र भाषिक भेदहरूको अध्ययनको आवश्यकता पर्दछ । यसका साथै भाषिकाहरूको उन्नयनका लागि पनि भाषिक भेदहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण गरिनु उत्तिकै महत्त्वपूर्ण छ । भाषिकाको अध्ययनबाट उक्त भाषिकाको स्वरूप तथा विशेषता पहिचान गर्न सकिन्छ । यसबाट स्थानीय भेदहरूमा रहेको भाषिक विविधता स्पष्ट हुन्छ । अछामी भाषिक भेदको रूपायन प्रक्रिया, उच्चारण व्यवस्था तथा कारक र विभक्ति प्रयोगको अवस्थाको विश्लेषण गर्नुका साथै स्तरीय नेपालीसँग त्यस भाषिकाले कुन कुन कुरामा समानता र कुन कुन कुरामा असमानता राख्दछ ? अछामी मातृभाषी वक्ताहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा कहाँ के कस्ता समस्या आई पर्न सक्छन् ? सम्भावित त्रुटिक्षेत्रहरू के के हुन् ? भनेर जान्न र सोही अनुरूप समस्या समाधानका लागि प्रस्तुत शोधले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने भएकाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण ठानिएको छ ।

अतः यस कार्यले भाषिक प्रयोगकर्ताका साथै अनुसन्धानको फाँटमा नयाँ कार्य गर्ने, आफ्नो अध्ययन प्रक्रियालाई अगाडि बढाउन खोज्ने व्यक्ति, समाज, राष्ट्र सबैलाई आवश्यक सहयोग गर्ने नै छ । अछामी भाषिका वक्ताहरू बाहेक अन्य भाषा तथा भाषिकाका वक्ताहरूलाई पनि परिचित हुने अवसर प्रदान गर्नेछ । यसरी अछामी भाषिकालाई लोप हुनबाट बचाउनु, स्थानीय भाषामा पाठ्यक्रम पाठ्य पुस्तक निर्माण कार्यमा पनि शिक्षक, विद्यार्थी, पाठ्यक्रम निर्माता, पाठ्य पुस्तक लेखक तथा अनुसन्धानकर्ताका लागि सहयोगी हुनेछ । त्यसैले अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेदको अध्ययन शैक्षणिक तथा प्रायोगिक दृष्टिले औचित्यपूर्ण छ ।

१.६ अध्ययनको सीमा

कुनै पनि अध्ययनको क्षेत्र विस्तृत र व्यापक हुने गर्दछ तर व्यापक क्षेत्रको अध्ययन अनुसन्धान गर्दा निष्कर्ष ठोस तथा परिमाणमुखी नहुने हुँदा अध्ययनको व्यापकता अनि

गहिराइलाई निश्चित वा सीमित क्षेत्रमा समेट्नु पर्दछ । त्यसैले अनुसन्धानको मार्ग विचलित नहोस् भन्नका लागि प्रस्तुत शोधका सीमा यस प्रकार निर्धारण गरिएको छ :

- क) प्रस्तुत अध्ययन नेपाली भाषाको ओरपच्छिमा भाषिकाअन्तर्गत अछाम जिल्लाको पूर्वी भेग भैसोले दराअन्तर्गत बोलिने स्थानीय भाषिक भेदको अध्ययनमा सीमित रहेको छ ।
- ख) प्रस्तुत अध्ययनको क्षेत्र सेती अञ्चल अछाम जिल्ला शोधकर्ता स्वयमको गा.वि.स. आसपासका, सेरा, घोडासैन, ढकारी र हिचमालाई केन्द्रबिन्दुमा राखी गरिएको छ ।
- ग) प्रस्तुत अध्ययन केवल क्षेत्रीय भेद /स्थानीय भेदमा मात्र सीमित रहेको छ ।
- घ) यस अध्ययनका लागि कूल भाषिक वक्तामध्ये १०० जनालाई मात्र आधार मानेर अध्ययन गरिएको छ ।
- ङ) प्रस्तुत शोधपत्र अछामी भाषिकाको उच्चारण व्यवस्था, रूपायन प्रक्रिया र कारक विभक्ति प्रयोगको अध्ययनमा मात्र सीमित गरिएको छ ।

१.७ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत अध्ययनको रूपरेखा निम्नुसार रहेको छ :

अध्याय एक	:	शोध परिचय
अध्याय दुई	:	पूर्वाध्ययन र सैद्धान्तिक अवधारणा
अध्याय तिन	:	विधि र अध्ययन प्रक्रिया
अध्याय चार	:	परिणाम र छलफल/व्याख्या विश्लेषण
अध्याय पाँच	:	सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

सन्दर्भ सूची

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

अध्याय : दुई

पूर्वकार्यको अध्ययन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको अध्ययन

कुनै पनि कार्यको प्रारम्भ गर्नुभन्दा पहिला त्यस कार्यसँग सम्बन्धित कार्यहरू अगाडि भएका छन् कि छैनन् भनि पूर्वकार्यको खोजी गर्नु राम्रो हुन्छ । विगतको अनुभवले वर्तमानलाई अगाडि बढाउन सहयोग पुऱ्याउने हुँदा शोध कार्यको लागि यो भन्ने आवश्यक ठानिन्छ । पूर्वकार्यको अध्ययनबाट नै आफूले गर्न लागेको कार्यमा अगाडि त्यस्ता कार्य भए नभएको र भएमा के कतिसम्म र कसरी भएको भन्ने कुरा बुझ्न उपयोगी सिद्ध हुन्छ । त्यसकारण पूर्वकार्यको अवलोकन गरी हेर्दा यस क्षेत्रमा विभिन्न समयमा विभिन्न वर्गबाट कलम चलाएको देखिन्छ, जुन केही निम्नानुसार छन् :

जोशी (२०५६) द्वारा डोटेली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधकार्यले डोटेली भाषिकाका विशेषताहरू पहिल्याउने, डोटेली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिका बिच तुलनात्मक अध्ययन गर्ने, डोटेली भाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटि पहिल्याउनु जस्ता उद्देश्य निर्धारण गरिएको छ । यस क्रममा नेपाली र डोटेली भाषिकाका व्याकरणात्मक कोटिमा समानता पाइए पनि यी दुईमा सर्वेक्षण विधि प्रयोग गरी रूपगत र ध्वन्यात्मक दृष्टिले केही भिन्नता रहेको कुरा औँल्याइएका छन् । नपुङ्सक नामको पदसङ्गति अस्त्रीलिङ्ग मानवीकरण गरिएको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा पुलिङ्ग प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसैगरी काल, पक्ष, भाव र वाच्यका आधारमा अर्थ र कार्यका दृष्टिले प्रयोगमा विविधता देखिने कुरा निष्कर्षका रूपमा उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

कँडेल (२०५७) द्वारा चुरेटी र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गरेको पाइन्छ । यसमा चुरेटी भाषाको सामान्य परिचय दिनु, चुरेटी भाषाका आधारभूत क्षेत्रका शब्दहरू सङ्कलन गर्नु, चुरेटी भाषाका प्रमुख व्याकरणात्मक कोटि औँल्याउनुका साथै चुरेटी र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु जस्ता उद्देश्य रहेको पाइन्छ । उक्त शोधकार्य कास्की जिल्लाको रूपाकोट गा.वि.स. क्षेत्रमा बसोबास गर्ने चुरेटीहरूको भाषालाई केन्द्रबिन्दु बनाएर अध्ययन गरेको देखिन्छ । उक्त शोधकार्य गर्दा अनुसन्धानकर्ताले सर्वेक्षण विधिको

अवलम्बन गरी अध्ययन गरेको पाइन्छ । प्रश्नावली, मतावली, व्यक्तिगत छलफल आदि विधिहरूको प्रयोग गरी चुरेटी भाषाका व्याकरणात्मक कोटिलाई नेपाली भाषासँग तुलना गरेको पाइन्छ । चुरेटी भाषी वक्ताहरूले नेपाली बोल्दा गर्ने सम्भावित त्रुटिको अध्ययन हुन नसक्नु यसको दुर्बल पक्ष रहेको पाइन्छ ।

पोखरेल (२०५७) द्वारा खोटाङमा बोलिने मगरभाषा र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । उक्त शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य मगर भाषाको सामान्य परिचय दिनु, मगर भाषाका आधारभूत शब्द सङ्कलन गर्नु, मगर भाषाका प्रमुख व्याकरणात्मक कोटि औल्याउनुका साथै मगर भाषा र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु रहेको देखिन्छ । खोटाङ जिल्लाको खार्पा गा.वि.स. का मगर समुदायलाई केन्द्रबिन्दु बनाएर अध्ययन गरिएको उक्त शोधपत्रमा मगर भाषाका शब्दवर्ग नाम, सर्वनाम, क्रिया, विशेषणको, सङ्क्षिप्त वर्णन र मगरभाषाको लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र क्रियाको काल भाव जस्ता व्याकरणात्मक कोटिहरूको नेपाली भाषासँग तुलनात्मक अध्ययन गरिएको पाइन्छ । क्षेत्रीय विधिको प्रयोग गरी गरिएको उक्त शोधकार्यमा व्यक्तिगत भेटघाट, छलफल, प्रश्नावली जस्ता अध्ययन विधिहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा नाम, सर्वनाम, क्रिया आदिको व्याकरणिक कोटिका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको देखिन्छ । त्यसैले उच्चारण व्यवस्था रूपायन प्रक्रिया, कारक, विभक्ति आदिको अध्ययन नहुनु यसको दुर्बल पक्ष रहेको देखिन्छ ।

पोखरेल (२०५७) द्वारा मेचे र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षक शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । उक्त शोधपत्रको मुख्य उद्देश्य मेचे भाषाको सामान्य परिचय दिनु, मेचे भाषाका प्रमुख व्याकरणात्मक कोटि औल्याउनु, मेचे र नेपाली भाषाका नामको वर्गीकरण गर्नुका साथै मेचे भाषाका आधारभूत क्षेत्रका शब्द सङ्कलन गर्नु रहेको पाइन्छ । भ्रुवा जिल्लाको धाइजन र जलथल गा.वि.स. मा बोलिने मेचे भाषालाई केन्द्रबिन्दु बनाएर उक्त अध्ययन गरिएको पाइन्छ । मेचे भाषा र नेपाली भाषा विषम पारिवारिक भाषा भए पनि यिनीहरूबिच समान व्याकरणात्मक कोटिहरू पाइने कुरा उल्लेख छ । यस अध्ययनमा मेचे भाषाको सामान्य परिचय दिई उक्त भाषाका व्याकरणात्मक कोटि, नामको वर्गीकरण मात्र गरिएको देखिन्छ । उक्त भाषाको उच्चारण व्यवस्था, रूपायन प्रक्रिया, कारक, विभक्ति आदिको पनि अध्ययन गरिनु पर्ने सुझाव पेस गरिएको पाइन्छ ।

अधिकारी (२०६०) द्वारा जाजरकोट जिल्लाको मध्य पश्चिमी भेग (पजारू गा.वि.स मा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाबिचको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्य जाजरकोटी भाषिक स्वरूपको परिचय दिनु, जाजरकोटी भाषिक भेदको शब्दव्यवस्था खुट्याउनु, उक्त भाषिक भेदको वाक्य व्यवस्थाको पहिचान गर्नु, जाजरकोटी भाषिक भेदमा प्रयोग हुने विभिन्न शब्दहरूको सूची तयार गर्नुका साथै नेपाली भाषाको उत्थानका लागि जाजरकोटी भाषिक भेदका उपयोगी सामग्रीहरू सङ्कलन गरी अध्ययन विश्लेषण गर्न एवम् जाजरकोटी र स्तरीय नेपाली भाषाका बिच पाइने भिन्नताका बारेमा जानकारी लिनु रहेको छ । जाजरकोटी भाषिक वक्ताहरूले स्तरीय नेपाली बोल्दा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्न नसक्नु उक्त शोधको दुर्बल पक्ष हो । त्यसैले प्रस्तुत शोधपत्र अछामी भाषी वक्ताहरूले स्तरीय नेपाली बोल्दा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचानमा केन्द्रित रहेको छ ।

बडू (२०६१) द्वारा दार्चुलेली स्थानीय भाषिका र नेपाली भाषा बिचको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको पाइन्छ । उक्त अध्ययनमा दार्चुलेली भाषिकाको सामान्य परिचय दिनु, दार्चुलेली स्थानीय शब्दको रूपायन प्रस्तुत गर्ने तथा वाक्य तत्त्व र कारक विभक्तिको विशेषता औल्याउनु र दार्चुलेली स्थानीय भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाबिच गरिएको तुलनाको निष्कर्ष दिनु जस्ता उद्देश्य राखेको पाइन्छ । उक्त शोधकार्य महाकाली अञ्चलको दार्चुला जिल्ला स्थित खलङ्गा गा.वि.स लाई मूल केन्द्रबिन्दु बनाएर दार्चुलेली भाषिकाका शब्दहरू नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियाको सङ्क्षिप्त रूपायन गरिएको छ । यसमा भाव, वाच्य तथा कारकको समान व्यवस्था रहेको पाइए तापनि प्रत्यय र विभक्ति चिह्न चयनमा रूपगत विविधता पाइने जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ । उच्चारण व्यवस्थाको अध्ययन नगरिनु उक्त शोधको दुर्बल पक्ष रहेको मानिन्छ । त्यसैले प्रस्तुत शोधपत्र अछामी भाषिक भेदको उच्चारण व्यवस्थाको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ ।

ढकाल (२०६२), द्वारा अछामी भाषिकाका व्याकरणात्मक कोटि र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन शोध शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । यसमा अछामी भाषिकाको सङ्क्षिप्त परिचय दिनु, अछामी भाषाको विशेषता पहिल्याउनु, अछामी भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिबिच तुलनात्मक अध्ययन गर्नु र अछामी भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने सम्भावित त्रुटिहरूको पूर्वानुमान गर्नु जस्ता उद्देश्य निर्धारण गरी अध्ययन गरेको देखिन्छ । शोधकर्ता स्वयमको बासस्थान मुली

गा.वि.स.लाई अध्ययनको केन्द्रबिन्दु बनाएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा सामग्री सङ्कलनमा आफैँलाई सूचक मानी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । द्वितीयक सामग्रीका रूपमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधि, छलफल तथा भेटघाट विधि समेत प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनमा स्वर र व्यञ्जन वर्णको उच्चारणमा सजातीय र विजातीय सम्बन्ध पाइनु, विपर्यास, समीभवन, अल्पप्राणीभवन, हकारीभवन, महाप्राणीभवन जस्ता स्तरीय नेपाली भन्दा भिन्न ध्वन्यात्मक र रूपगत विचलन देखाइ निष्कर्ष निकालिएको देखिन्छ । उक्त शोधमा अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेदको अध्ययन गरेको देखिँदैन । त्यसैले प्रस्तुत अध्ययन अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेदको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ ।

बोहरा (२०६२) द्वारा **बभ्भाङ्गी भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण** शीर्षकमा गरिएको शोधकार्यमा बभ्भाङ्गी भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण गर्नु, बभ्भाङ्गी भाषीले स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोगमा गर्ने त्रुटि क्षेत्रहरू पहिल्याउनु जस्ता उद्देश्य निर्धारण गरिएको देखिन्छ । यस अध्ययनमा सामग्री सङ्कलनमा आफैँलाई सूचक मानी सामग्री सङ्कलन गरेको देखिन्छ । द्वितीयक सामग्रीका रूपमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधि, छलफल तथा भेटघाट विधि समेत प्रयोग गरिएको छ । उक्त शोधमा भाषिकाको उच्चारण प्रक्रिया शब्द रूपायन प्रक्रिया र कारक विभक्ति प्रयोगको स्थितिलाई स्तरीय नेपाली भाषासँग तुलनात्मक ढङ्गले प्रस्तुत गरी दुवै भाषाबिच ध्वन्यात्मक र रूपात्मक प्रत्यय चयनमा विविधता रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त अध्ययन क्षेत्रीय भेदमा मात्र सीमित रहेको देखिन्छ । उक्त अनुसन्धानमा बभ्भाङ्गी भाषिकाको मात्र अध्ययन गरिएकोले क्षेत्रगत रूपमा पनि उक्त भाषिक भेदको अध्ययन गरिनु पर्ने सुझाव पेश गरेको पाइन्छ । बभ्भाङ्गी भाषिकामा पनि थुप्रै किसिमका स्थानीय भेद र उपभेद रहेको पाइन्छ । यिनीहरूको अध्ययन अनुसन्धान नहुनु यसको दुर्बल पक्ष रहेको देखिन्छ । त्यसैले यो अध्ययन अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद र उपभेदको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ ।

पौड्याल (२०६३) द्वारा **बोटे भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणत्मक कोटिका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन** शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उक्त शोधकार्यमा बोटे भाषाका विशेषता पहिल्याउनु, बोटे भाषा र नेपाली भाषाका बिचमा देखिने व्याकरणिक भिन्नता पहिल्याउनु जस्ता उद्देश्य निर्धारण गरिएको छ । वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधि

प्रयोग गरी अध्ययन गरिएको छ । मानवेत्तरमा पनि स्त्रीलिङ्ग पुलिङ्ग हुनु, नेपाली भाषाका र बोटे भाषाका विपर्यास, समीभवन, विसमीभवन र घोषीभवनमा भिन्नता रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

शाह (२०६६) द्वारा **अछामी भाषिकाका व्याकरणात्मक कोटि र सामाजिक तथा भौगोलिक उपभेद सहित** शीर्षकमा भएको एक अनुसन्धानमा अछामी भाषिकाको सामान्य परिचय दिनु, यसका सामाजिक तथा भौगोलिक उपभेदको स्वरूप निर्धारण गर्नु, अछामी भाषिकाको नामिक वर्गको व्याकरणिक कोटिको विवरण दिनु, अछामी भाषिकाको अव्ययवर्गको व्याकरणिक प्रकार्यको जानकारी दिनु जस्ता उद्देश्य निर्धारण गरी यस अनुसन्धान कार्यमा सर्वेक्षण विधिलाई अवलम्बन गरिएको छ । निष्कर्षका रूपमा मानवेतर नाममा अछामी भाषिकामा लिङ्ग भेद नहुने पुलिङ्गी प्रयोग हुने, ओकारान्त नाम आकारान्तमा बदलिँदा वचन भेद स्पष्ट देखिन्छ । मानवेतर नाममा आदरको भिन्नता नदेखिने, अनादरको मात्र प्रयोग गरिने स्तरीय नेपाली र अछामी भाषीले सर्वनामको प्रयोगमा उच्चारणगत भिन्नता देखिने जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ ।

यसरी भएका उक्त अध्ययनले प्रत्यक्ष र परोक्ष रूपमा अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षक शोधकार्यमा सहयोग पुऱ्याउने छ । प्रस्तुत अध्ययन अछामी भाषिक भेदको उच्चारण व्यवस्था, रूपायन र कारक विभक्तिको तुलनात्मक अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । विभिन्न खोज अनुसन्धानमा अछामी भाषिका पूर्वी भैसोले दरामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद हो । यसमा पनि विविध खालका भेद देखिन्छन् । त्यसैले अछाम जिल्लाको स्थान विशेषमा बोलिने भाषिक भेदको पनि अध्ययन हुन आवश्यक देखिन्छ । अछाम जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा बोलिने स्थानीय भाषिक भेदको अध्ययन हालसम्म नगरिएकोले यस क्षेत्रमा बोलिने भाषिक भेदको अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययन तथा अनुसन्धान कार्यले अछामी भाषिकाको स्थानीय भाषिक भेदमा देखिने भिन्नतालाई देखाउने प्रयास गरिएको छ ।

२.२ पूर्व अध्ययनको महत्त्व

शोधकर्ता र अध्येता आफूले अनुसन्धान गर्न लागेको विषय वा क्षेत्रमा के कति कार्यहरू भएका छन् तिनको खोज एवम् अध्ययन गर्ने कार्यलाई पूर्वकार्यको अध्ययन भनिन्छ । आफूले गर्न लागेको अनुसन्धानको विषयको लागि पूर्व अध्ययनको महत्त्वपूर्ण

भूमिका हुन्छ । अध्येताले आफूले गर्न लागेको शोध विषयसँग सम्बन्धित सबै कार्यहरूलाई अध्ययन गर्नु अनिवार्य हुन्छ । पूर्व अध्ययनका अध्येता स्वयम्का लागि एक पथप्रदर्शनको काम गरी अनुसन्धान गर्न सरल र सहज बनाउँदछ । शोधकार्यका लागि पूर्व अध्ययनहरू एक आधार स्तम्भको रूपमा रहेको हुन्छ । अध्ययन अनुसन्धानमा आइपर्ने समस्याको विशिष्टीकरण गर्न, सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि प्रदान गर्न, प्राक्कल्पना निर्माण गर्न, पुनरावृत्ति हुनबाट बचाइ अनुसन्धानलाई अपेक्षित गन्तव्यमा पुऱ्याउन पूर्व कार्यको अध्ययनले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउँदछ । त्यसैगरी अनुसन्धानका क्रममा हुन सक्ने त्रुटिहरू कमगर्न विभिन्न विधि तथा प्रविधिहरू अपनाएर समस्या समाधानको वास्तविक बाटो पत्ता लगाउन समस्याको औचित्य स्थापित गर्न आधार खोज्न शोध तथा अनुसन्धानको आवश्यकता स्पष्ट पार्न पनि यसबाट जानकारी हासिल गर्न सकिन्छ । त्यसैले पूर्वकार्यको अध्ययनले शोध अध्येतालाई र शोधपत्रका लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ वा महत्त्वपूर्ण सामग्रीको काम गरेको पाइन्छ ।

२.३ सैद्धान्तिक अवधारणा

२.३.१ भाषाको परिचय

भाषा मानवीय वस्तु हो । ‘भाषा’ संस्कृत भाषाको ‘भाष्’ धातुमा स्त्रीत्वबोधक ‘टाप’मा (आ) प्रत्यय लागेर बनेको ‘भाषा’ शब्दले बोली भन्ने अर्थ दिन्छ । यसरी निर्मित भाषा शब्दलाई शाब्दिक रूपमा भन्दा मानवीय बोलिका रूपमा जे बोलिन्छ, त्यसलाई भाषा भनिन्छ । भाषा विचारलाई सम्प्रेषण गर्ने सशक्त माध्यम हो । विचार आत्मिक र अध्वन्यात्मक हुन्छ, भने भाषा मौलिक र ध्वन्यात्मक हुन्छ । व्यक्तिले आफ्नो विचार सम्प्रेषणका लागि अपनाउने सार्थक मौखिक एकाइ जुन लिखित रूपमा आउँदा भाषा बन्दछ । मानिसलाई दैनिक जीवनयापनका लागि भाषा अनिवार्य वस्तु हो । वाक्प्रतीकमा आधारित अर्थबोध गराउने सङ्केतका रूपमा भाषालाई लिइन्छ । भाषाको अभावमा व्यक्ति कुनै पनि सार्थक कार्य गर्न सक्दैन ।

भाषाको परिभाषाका सन्दर्भमा विद्वानहरूले आफ्नो मतहरू व्यक्त गरेका छन् । जस्तै भाषाविद् पतञ्जलि (महाभाष्य) गन्धर्मा मानिसका उच्चारण अवयवबाट निःसृत मानवीय अभिव्यक्तिलाई भाषा भनेका छन् । त्यसैगरी सपिरद्वारा (ल्याङ्ग्वेज) नामक गन्धर्मा स्वतन्त्र रूपमा उच्चारित ध्वनिसङ्केतद्वारा विचार, संवेग अभिव्यक्त गर्ने माध्यम भनिएको छ ।

ब्ल्याक र ट्रेगरद्वारा 'आउटलाइन अफ लिङ्ग्विष्टिक एनालाइसिस' गन्थमा सामाजिक समुदायद्वारा प्रयोग गरिने यादृच्छिक वाक्प्रतीकहरूको व्यवस्थालाई भाषा भनेका छन् । त्यसैगरी हेनेरि स्विफ्टद्वारा 'द हिस्ट्री अफ ल्याङ्ग्वेज' नामक ग्रन्थमा वाक् ध्वनिद्वारा विचार व्यक्त गर्ने माध्यमलाई भाषा भनिएको छ । नेपाली भाषाविद् देवीप्रसाद गौतमका अनुसार भाषालाई यसरी परिभाषित गरेका छन्, भाषा मानवका उच्चारण अवयवद्वारा उच्चारित यादृच्छिक ध्वनिप्रतीकहरूको यस्तो व्यवस्था हो, जसको प्रयोग आफ्नै भाषिक समुदायबिच आफ्ना विचार र अनुभूति सम्प्रेषणका निमित्त प्रत्येक सदस्यहरूले गर्ने गर्दछ (गौतम, २०६४ : ४) । भाषा यादृच्छिक वाक्प्रतीकहरूको त्यो व्यवस्था हो, जसका सहायताले समाजका व्यक्ति सञ्चार गर्दछन् साथै दुई वा दुईभन्दा बढी भाषिकाहरूको समूह भाषा हो, भौगोलिक, सामाजिक, राजनीतिक एवम् अन्य कारणले गर्दा कहिलेकाहीं उत्तिकै मात्रामा भिन्नता भएका भाषिकाहरू भाषाका रूपमा पनि आउँछन् (बन्धु, २०५३ : ११०) । यी विभिन्न पाश्चात्य तथा नेपाली भाषाविद्का परिभाषालाई केलाउँदा भाषा वास्तवमा सामाजिक वस्तु हो । जसको अभिव्यक्ति व्यक्तिले वाक्का रूपमा गर्दछ, अर्को किसिमले भन्दा कुनै भाषिक समुदायका सदस्यहरूले यथार्थ व्यवहार व्यक्त गरेको वाणीहरूको समष्टि नै भाषा हो । भाषामा सबै भाषिकाका विशेषताहरूमध्ये जुनचाहिँ बढी विकसित र लोकप्रिय हुन्छ त्यसले भाषाको स्वरूप ग्रहण गर्दछ, भाषाको यो रूप सबैभन्दा स्तरीय र मानक हुन्छ ।

सचेततापूर्वक बोलिने र लेखिने समाजको आम रूपमा स्वीकार गरिएको भाषिक व्यवहार वा स्वरूपलाई नै भाषा मान्नुपर्ने हुन्छ । भाषाको क्षेत्र विस्तृत हुन्छ र ज्ञान विज्ञानका विविध शाखासँग सम्बन्धित हुन्छ । देशका वृद्धिजीवी र प्राज्ञिकवर्गको पहिचान पनि भाषा हो । साहित्य, दर्शन इतिहास, कानून, राजनीतिक, सांस्कृतिक, शिक्षा तथा प्रशासनिक आदि क्षेत्रमा लिखित अभिलेख राख्न भाषाको उपयोग हुन्छ । त्यसैले प्रयोक्ताको वाक्प्रतिकदेखि लिएर राष्ट्रको पहिचानको रूपमा भाषाको आफ्नै प्रकारको महत्त्व रहेको पाइन्छ । भाषामा आफैँ विभिन्न क्षेत्र, समुदाय, जाति र व्यक्ति विशेषका स्थानीय भेदहरू देखिन पुग्छन् । यी भाषिकाका स्थानीय भेदहरू समयको अन्तराल पछि आफैँ पृथक अस्तित्वसहित भाषाका रूपमा विकसित हुन्छन् ।

२.३.२ उच्चारण व्यवस्था

भाषाको लघुतम एकाई ध्वनि हो । भाषिक ध्वनिको उच्चारण मानवीय उच्चारण अवयवबाट हुन्छ । श्वास-प्रश्वासका क्रममा कुनै भाषामा सास भित्र पस्दा ध्वनि उत्पन्न हुन्छन् भने कुनै भाषामा सास बाहिर निस्कदा उत्पन्न हुन्छन् । नेपाली भाषाका ध्वनिहरू निस्कदो सासको सहायताबाट उत्पन्न हुन्छन् । मानवीय उच्चारण अवयवबाट उच्चरित सार्थक यादृच्छिक वाक्प्रतीकको व्यवस्था नै भाषा हो । भाषाअनुसार वाक्प्रतीकमा भिन्नता पाउन सकिन्छ । वाक्प्रतीकका कारणले नै भाषा एक अर्कामा बेग्लै हुन्छन् । मुख्यतया भाषा भनेको बोली हो जुन भाषा वक्ताद्वारा बोलिन्छ । सुविधाका लागि समयक्रममा भाषाको आलेखन प्रक्रिया हुन थाल्यो । त्यसपछि कथ्य रूपमा बोलिने भाषिक ध्वनिलाई वर्णको आकार दिन थालियो । कतिपय सन्दर्भमा भाषा जुन रूपमा बोलिन्छ त्यही रूपमा लेखिदैन र जुन रूपमा लेखिन्छ त्यही रूपमा बोलिदैन । यसो हुनाको मुख्य कारण कथ्य रूपमा धेरै भाषिकाका ध्वनि हुनु र लेख्य रूपमा सीमित ध्वनिले काम चलाइनु नै हो । भाषाका असीमित ध्वनिहरूमध्ये सीमित ध्वनि मात्र भाषिक ध्वनि हुन सक्छन् (ओभा, २०६६ : ६६) । ध्वनिलाई एक अर्कामा भिन्न तुल्याउने आधारअन्तर्गत उच्चारण प्रक्रिया पनि पर्दछ र भाषिक अर्थमा भिन्नता ल्याउछ । भाषाबाट भाषिका र एक भाषिकाबाट अर्को भाषिकालाई भाषाका असीमित ध्वनिहरूमध्ये सीमित ध्वनि मात्र भाषिक ध्वनि हुन सक्छन् (ओभा, २०६६ : ६६) । ध्वनिलाई एक अर्कामा भिन्न तुल्याउने आधारअन्तर्गत उच्चारण प्रक्रिया पनि पर्दछ र भाषिक अर्थमा भिन्नता ल्याउछ । भाषाबाट भाषिका र एक भाषिकाबाट अर्को भाषिक भेदलाई छुट्याउने एक प्रमुख आधार भनेको शब्दको उच्चारण प्रक्रिया पनि हो ।

२.३.२.१ स्वरवर्ण

ध्वनि विज्ञानले भाषिक ध्वनिलाई स्वतन्त्ररूपमा उच्चारण गर्न सक्ने र नसक्ने आधारमा वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । भाषामा अर्थभेदक वर्णहरूको विशेष महत्त्व हुन्छ । श्वास प्रवाहमा विना अवरोध उच्चारण हुन सक्ने ध्वनिलाई स्वर ध्वनि भनिन्छ । फोक्सोबाट श्वास नली हुँदै मुखे ओडारको बाटो गरी सास बाहिर आउँदा स्वर ध्वनिको उच्चारण हुन्छ । विना अवरोध उच्चारण हुने भएकाले यी ध्वनिहरू बढी श्रवणीय र केही लामो समयसम्म गुञ्जने गर्दछन् । यस्ता ध्वनिहरू अक्षरको संरचनामा केन्द्रबिन्दु भएर आउँछन् । त्यसैले स्वरलाई आक्षरिक ध्वनि पनि भनिन्छ । नेपाली भाषामा स्वर ध्वनिका चिह्नहरू १३ वटा

भएपनि भाषाविज्ञानले व्यतिरेकी कार्य गर्ने आधारमा निम्न ६ वटालाई मात्र स्वर वर्ण मानेको छ ।

(अ), (आ), (इ), (उ), (ए) र (ओ)

२.३.२.२ द्विस्वर

दुई वर्णहरूको युग्मताबाट द्विस्वरको उत्पादन हुन्छ । मूल स्वरका पछाडि इकार र उकार गाँसिएर बनेको त्यस्तो दुईवटा स्वरको जोडिलाई द्विस्वर भनिन्छ, जसको उच्चारण एउटै अक्षरका रूपमा हुन्छ । नेपाली भाषामा १० वटा द्विस्वरहरू छन् जसलाई निम्न अनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

अइ, अउ, आउ, आइ, इउ, उइ, एइ, एउ, ओइ र ओउ ।

२.३.२.३ व्यञ्जन वर्ण

श्वास प्रवाहमा बाधा अवरोधको सामाना गरी उच्चरित ध्वनि नै व्यञ्जन ध्वनि हुन् । यिनको उच्चारणमा फोक्सोबाट श्वास नली हुँदै सास नाक र मुखको बाटो गरी बाहिर आउँदा बाटोमा विभिन्न उच्चारण अवयवहरूले बाधा सिर्जना गर्दछन् र बाधा अवरोधको सामना गर्दै व्यञ्जन ध्वनिहरू उच्चरित हुन्छन् । व्यञ्जन ध्वनिहरू एकलै उच्चारण हुन सक्दैनन् । यिनको उच्चारणमा स्वरको सहायता चाहिने हुनाले यिनलाई अनाक्षरिक पनि भनिन्छ । लेख्य वर्णमाला अनुसार नेपाली भाषाका व्यञ्जन वर्णहरूको सङ्ख्या ३६ वटा मानिन्छ । लिपि चिह्नका आधारमा नेपालीमा 'क' देखि 'ञ' सम्मका ३६ वटै लिपि चिह्नहरूलाई व्यञ्जन ध्वनि मानिदैन । भाषाविज्ञानले व्यतिरेकी प्रकार्य गर्न सक्ने आधारमा नेपाली भाषामा २९ वटा व्यञ्जन ध्वनिलाई व्यञ्जन वर्ण मानेको छ । ती हुन :

/क/ख/ग/घ/ङ/च/छ/ज/झ/ट/ठ/ड/ढ/त/थ/द/ध/न/प/फ/ब/भ/म/
य/र/ल/व/स्/ह/

२.३.३ रूपायन प्रक्रिया

रूप भाषाको लघुतम अर्थयुक्त व्याकरणिक एकाइ हो । वर्णहरूको समुच्चयबाट रूपको निर्माण हुने गर्दछ । रूपका तहमा रहेका भाषिक एकाईको वाक्यात्मक सम्बन्ध देखाउने र व्याकरणात्मक अर्थको अभिव्यक्ति दिने कोशीय शब्दमा गरिने परिवर्तनलाई रूपायन प्रक्रिया भनिन्छ (ओझा, २०६६ : १३०) । रूपायन पछि रूप वा शब्दलाई पदमा परिवर्तन गरिन्छ । व्याकरणात्मक कोटिको अभिव्यक्तिका लागि रूपलाई पदमा गरिने

परिवर्तनलाई रूपायन भनिन्छ । रूपको रूपायन भएपछि तिनीहरू वाक्यमा प्रयोग गर्न योग्य हुन्छन् । जस्तै :

केट्+ओ =केटो

गर्+यो =गर्यो

माथिका रूप केट्, ओ, गर् र यो वाक्यमा प्रयोग गर्न योग्य छैनन् । 'केट्' र 'गर्' मा रूपायन तत्त्व ओ, यो जोडिएर केटो र गर्यो शब्द बनेका छन् । यसरी रूपलाई वाक्यमा प्रयोग गर्न योग्य हुने गरी गरिने परिवर्तनलाई रूपायन भनिन्छ । एउटै शब्दमा विभिन्न व्याकरणिक कोटिका आधारमा रूप चल्लुलाई रूपायन भन्न सकिन्छ । रूपको रचना गर्दा रूप चल्ले र रूप नचल्ले आधारमा वर्गीकरण गरिन्छ । जस्तै : विकारी र अविकारी । रूपायन हुने शब्दलाई विकारी र रूपायन नहुने शब्दलाई अविकारी शब्द भनिन्छ । नेपाली भाषामा विकारी शब्दमा मात्र विभिन्न व्याकरणिक कोटिका आधारमा रूपायन हुने गर्दछ । विकारी शब्द भित्र नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रिया पर्दछन् भने अविकारी भित्र सबै अव्यय शब्दहरू पर्दछन् (अधिकारी, २०६१ : १८) । अतः विकारी वर्गका शब्दहरूको मात्र रूपायन प्रक्रिया हुन्छ । जस्तै :

२.३.३.१ नाम

परम्परागत व्याकरणमा कुनै पनि व्यक्ति, वस्तु वा पदार्थ जनाउने शब्दलाई नाम भनिन्छ तर वर्णनात्मक व्याकरणमा कुनै मूर्त वा अमूर्त वस्तुलाई बुझाउने शब्द नाम हो । जस्तै : राम, सगरमाथा, कर्णाली, जाजरकोट, दया, माया, गाई, दशैं, पानी, सुन र चाँदी आदि

नाम विकारी शब्दवर्गअन्तर्गत पर्दछ । नाम वर्गका शब्दहरूको रूप समूहलाई नामको रूपावली भनिन्छ । नामको रूपायन निम्न आधारमा भई व्याकरणिक कोटिलाई अभिव्यक्त गर्दछ :

क) लिङ्ग	छोरो-छोरी
ख) वचन	छोरो -छोरा
ग) कारक	छोराले -छोरालाई
घ) आदर	छोरो -छोरा

नामलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । परम्परागत व्याकरणमा नामलाई व्यक्तिवाचक, जातिवाचक, समूहवाचक, भाववाचक र द्रव्यवाचक गरी ५ प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ भने आधुनिक व्याकरणले गणनीय-अगणनीय, सजीव-निर्जीव, मानवीय-मानवेतर, मूर्त-अमूर्त आदि आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

२.३.३.२ सर्वनाम

परम्परागत व्याकरण अनुसार नामको सट्टामा प्रयोग हुने पद हो तर समसामयिक व्याकरण अनुसार नामको सट्टामा मात्र नभई वाक्यको सट्टामा पनि आउँछ । जस्तै : गोपालले हिक्मतलाई नराम्रोसँग कुट्यो । यो नराम्रो कुरा हो । सर्वनाम शब्दको रूपसमूहलाई सर्वनामको रूपावली भनिन्छ । सर्वनामको रूपायन निम्न आधारमा भई व्याकरणिक कोटिलाई अभिव्यक्त गर्दछ ।

क) पुरूष

प्रथम पुरूष	-म, हामी
द्वितीय पुरूष	- तँ, तिमी, तपाईं
तृतीय पुरूष	- ऊ, त्यो, यो.....

ख) वचन

म, ऊ	(एकवचन)
हामी, उनीहरू	(बहुवचन)

ग) कारक

सरल कारक	-उ, त्यो, यो
तिर्यक कारक	-उनले, तिनले

घ) आदर

आदररहित	- तँ
मध्यम आदर	-तिमी
उच्च आदर	-तपाईं
उच्चतर आदर	-हजुर

सर्वनाम विभिन्न प्रकारका हुने गर्दछन् । परम्परागत व्याकरण अनुसार सर्वनामलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिन्छ :

क)	पुरूषवाचक	- म, तँ, उ.....
ख)	दर्शकवाचक	- यो, त्यो, तिनी
ग)	सम्बन्धवाचक	- जो, जे, जुन.....
घ)	आत्मवाचक	- आफू, स्वयम.....
ङ)	प्रश्नवाचक	- को, के, कुन

२.३.३.३ विशेषण

नाम र सर्वनामको गुण र दोष जनाउने शब्द नै विशेषण हो । लिङ्ग, वचन र आदरका आधारमा विशेषणको रूप चल्नु नै विशेषणको रूपायन हो । विशेष्य जुन लिङ्ग, वचन र आदरमा छ विशेषण पनि त्यही लिङ्ग, वचन र आदरमा हुन्छ । विशेषण नाम स्थानिक भएर आएमा त्यसको रूपायन भने नामको जस्तै हुने गर्दछ । विशेषणको रूपायन निम्न आधारमा हुने गर्दछ :

क)	वचन	अग्लो केटो	- अग्ला केटाहरू
ख)	लिङ्ग	अग्लो केटो	-अग्ली केटी
ग)	आदर	छोरो राम्रो छ	-छोरा राम्रा छन् ।
घ)	कारक	राम्रो	-राम्रा/राम्राले

विशेषणलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरिन्छ । परम्परागत व्याकरण अनुसार विशेषणलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

क)	सङ्ख्याबोधक विशेषण	एक, दुई, प्रथम
ख)	परिमाणबोधक विशेषण	धेरै, प्रसस्तै, अलिकति.....
ग)	गुणबोधक विशेषण	बलियो, राम्रो, चुकिलो
घ)	सार्वनामिक विशेषण	त्यो मान्छे, त्यो रूख

२.३.३.४ क्रिया

वाक्यमा प्रक्रिया, घटना, गतिविधि जस्ता कार्य व्यापार जनाउने शब्द क्रिया हो । क्रिया नाम र सर्वनामद्वारा नियन्त्रित हुन्छ । धातुमा रूपायक प्रत्यय लागेर रूपहरू बन्ने प्रक्रियालाई क्रियाको रूपायन भनिन्छ । रूपमा सबै भन्दा बढी तत्त्वले परिवर्तन ल्याउने शब्दवर्गका रूपमा क्रियालाई लिइन्छ । क्रियाको रूपायन निम्न आधारमा भई व्याकरणिक कोटिलाई अभिव्यक्त गर्दछ :

क) लिङ्ग	गर्छ	-गर्छे
ख) वचन	गर्छ	-गर्छन्
ग) पुरुष	गर्छ	-गर्छौं
घ) आदर	गर्छ	-गर्नुहुन्छ
ङ) काल	गर्छौं	-गर्च्यौं
च) पक्ष	गर्छ	-गर्दैछ -गरेको छ
छ) भाव	गर्छ	-गर -गरोस् -गर्ला
ज) करण	गर्छ	-गर्दैत
झ) वाच्य	खान्छ	-खाइन्छ

२.३.४ कारक

वाक्यको बाह्य संरचनामा विभिन्न पद वा पदावलीहरूको कर्ता, कर्म, पूरक, क्रियायोगी र क्रियापद भई आफू अनुसारको कार्य सम्पन्न गर्ने हुन्छन् तर उक्त कर्ता, कर्म आदि वाक्यात्मक कार्यको स्थानमा आएका पदहरूलाई गहिरिएर हेरेमा तिनमा खास किसिमका आर्थी सम्बन्ध वा अर्थगत भूमिकाहरू अन्तर्निहित भएका देखिन्छन् यस्ता भूमिकालाई कारक भनिन्छ (अधिकारी, २०६१ : १८५) । क्रियासँग सम्बन्ध राखी वाक्यमा रहेर विभिन्न किसिमका काम गर्ने संज्ञापदका रूपमा कारकलाई चिन्न सकिन्छ (बन्धु, २०५३ : ८५) ।

कारक भन्नाले वाक्यमा प्रयुक्त क्रियासँग सम्बन्ध राख्ने नाम, सर्वनाम वा विशेषण शब्द हुन् र क्रियाका साथमा रहेर वाक्यको अर्थ स्पष्ट पार्ने कार्यमा यसको भूमिका रहन्छ ।

वाक्यमा आउने त्यस्तो नामिक पदलाई कारक भनिन्छ, जसले क्रियासँग साक्षात् सम्बन्ध राख्दछ अर्थात् नाम, सर्वनाम र विशेषणका रूपले क्रियासँग सम्बन्धित भएर कर्ता, कर्म, करण आदिको भूमिका खेलि वाक्यलाई अर्थयुक्त बनाउँछन् । वाक्यमा प्रयोग गरिएको कुनै पनि नाम कारक विनाको हुन सक्दैन । क्रियाको आर्थी प्रकृति र वाक्यको अर्थगत परिवेशअनुसार वाक्यमा कारकहरू विभिन्न हुन्छन् । वाक्यको शासन व्यवस्थामा कारकको निकै महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने भएकाले भाषाको अध्ययनमा कारकको चर्चा गर्नु आवश्यक मानिन्छ ।

२.३.४.१ अर्थका आधारमा कारक

नेपाली भाषामा अर्थका आधारमा ६ वटा कारक मानिएका छन् । ती हुन् : कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान अपादान र अधिकरण ।

क) कर्ता कारक

वाक्यमा क्रियाको कार्य व्यापार गर्ने नामिक पदलाई कर्ता कारक भनिन्छ । यो क्रियापदद्वारा वर्णन गरिएको कार्यव्यापार गर्ने अर्थमा प्रयुक्त हुन्छ । यसरी क्रियापदको कार्य सम्पन्न गरी वाक्यमा आएको नामपद कर्ता कारक हो । नेपाली भाषामा 'ले', 'बाट', 'द्वारा' जस्ता विभक्ति रूपबाट कर्ता कारकको अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ । जस्तै : मैले भात खाँँ । गुरूबाट आज्ञा भयो । मद्वारा काम हुँदैन ।

ख) कर्म कारक

वाक्यमा आउने त्यस्तो नामपद वा सर्वनामपदलाई कर्म कारक भनिन्छ, जुन पद क्रियापदले बुझाउने र कर्ताले सम्पन्न गरेको कामको असर वा फल व्यहोर्ने अर्थमा प्रयोग भएको हुन्छ । नेपाली भाषामा 'लाई' विभक्ति रूपबाट कर्म कारकको अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ । जस्तै म भाइलाई बोलाउँछु ।

ग) करण कारक

करण भन्नाले साधन भन्ने बुझिन्छ । यहाँ करण कारक भन्नाले वाक्यमा आई कार्य सम्पन्न गर्न प्रयोग हुने साधनलाई बुझाउँछ । नेपाली भाषामा 'ले', 'बाट', 'द्वारा' विभक्ति चिह्नहरूले करण कारकको बोध गराउँछन् । जस्तै : म कलमले लेख्छु । दाजु बसबाट आउनुभयो । लठ्ठीद्वारा सर्प मारियो ।

घ) सम्प्रदान कारक

वाक्यमा आउने त्यस्तो नामिक पदलाई सम्प्रदान कारक भनिन्छ । जुन पदले क्रियापदद्वारा गरिएको कार्यव्यापारसँग प्रापकको वा प्रयोजनको सम्बन्ध राख्दछ । अर्थात क्रियापदद्वारा सम्पन्न कार्यव्यापार जस प्रति लक्षित हुन्छ र जसले केही दिएको हुन्छ । त्यसलाई बुझाउँन वाक्यमा आउने नामिकपद नै सम्प्रदान कारक हो । नेपाली भाषामा 'लाई', 'लागि', 'निम्ति' जस्ता विभक्ति चिह्नले सम्प्रदान कारकलाई जनाउँछन् । जस्तै : रामले हरिलाई कलम दियो । मेरा निम्ति केही गर । मैले बिहेका लागि सामान ल्याएँ ।

ङ) अपादान कारक

खास स्थान वा विन्दु जसबाट छुट्टीन्छ त्यस्तो नामिकपदलाई अपादान कारक भनिन्छ । वाक्यमा यसले क्रियाको विशेषण र अवधिलाई जनाउँछ । नेपाली भाषामा अपादान कारकलाई जनाउने 'देखि' 'बाट' विभक्तिको प्रयोग भएको हुन्छ । जस्तै : रूखबाट पात झर्‍यो । रामदेखि श्याम भाग्यो । उसले मबाट पैसा लियो ।

च) अधिकरण कारक

जुन पद क्रियाको आधार वा आश्रय हुन्छ त्यस्तो नामिक पदलाई वाक्यमा अधिकरण कारक भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा क्रियाले गरेको कामको आधार बुझाउने पद नै अधिकरण कारक हो । नेपाली भाषामा 'मा', 'माथि' आदि विभक्ति चिह्न अधिकरण कारकमा प्रयोग हुन्छन् । जस्तै : रविन कुर्सीमा बस्छ । मेनुकाले बारीमा आलु रोपी । मैले भोलामा किताब राखें ।

२.३.४.२ रूपको आधारमा कारक

रूपका आधारमा कारकलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको पाइन्छ । ती हुन् : सरल र तिर्यक ।

क) सरल कारक

वाक्यमा प्रयोग भएका नामिक पदमा परिवर्तन वा विकार नआएको अवस्थाको कारकलाई सरल कारक भनिन्छ । अथवा विभक्ति चिह्न नआएका वा सम्बोधन नगरिएका कारकलाई सरल कारक भनिन्छ । जस्तै : म, छोरो, डोको, बाख्रो, मूर्ख आदि ।

ख) तिर्यक कारक

वाक्यमा प्रयोग भएका नामिक पदमा विकार वा परिवर्तन आएको अवस्थालाई तिर्यक कारक भनिन्छ । अथवा नामिक पदमा 'ले', 'लाई', 'बाट', 'देखि' आदि जस्ता विभक्ति चिह्न लागि नाममा विकार आएको कारकलाई तिर्यक कारक भनिन्छ । जस्तै : मैले, केटाले, केटीलाई, डोकामा, बाखालाई, उसको, तिम्रो आदि

२.३.५ विभक्ति

नामिक पदका पछाडि आएर विभिन्न कारक बुझाउने चिह्नलाई विभक्ति भनिन्छ । अर्थात् सामान्यतः विभक्तिहरूलाई कारकहरू व्यक्त गर्ने चिह्नक मानिन्छ (अधिकारी, २०६१ : १८८) । वाक्यमा प्रयोग भएका विभिन्न कारकलाई जनाउनका निमित्त नामिक पदका पछाडि गाँसिन आउने ले, बाट, मा आदि जस्ता चिह्नहरूलाई विभक्ति भनिन्छ । वाक्यमा नामिक पदका पछाडि गाँसिएर उक्त पदको अन्य पदसँगको सम्बन्ध प्रष्ट पार्ने कारकका चिह्नलाई नै विभक्ति भनिन्छ । विभक्ति भन्नाले त्यस्तो भाषिक एकाइ वा चिह्नहरू हुन्, जसले आफू गाँसिएको नामिक पदको क्रियासँगको कारकीय सम्बन्धलाई व्यक्त गर्दछ । अर्थात् नाम, सर्वनाम र विशेषण शब्दसँग गाँसिएर तिनको क्रियासँगको विभिन्न कारकीय सम्बन्ध बुझाउने चिह्नहरू विभक्ति हुन् । सामान्यतया विभक्तिलाई कारकका दृष्टिले मात्र हेर्ने गरिन्छ तर यसको प्रयोग सन्दर्भ, कारकीय सम्बन्धका साथै शब्दवर्गीय पदावलीगत सम्बन्धका रूपमा हेर्नु उपयुक्त देखिन्छ (अधिकारी, २०६१ : १८८) । नामिक पदका पछाडि आएर कर्ता, भोक्ता, साधन, हेतु, दिशा, स्वामित्व, उपस्थिति बुझाउने सम्बन्ध सूचक भाषिक एकाइलाई विभक्ति भनिन्छ (शर्मा, २०५७ : १०७) ।

२.३.५.१ विभक्तिका प्रकार

नेपाली भाषामा प्रथमादेखि सप्तमीसम्म गरी विभक्तिका निम्नानुसार भेद हुन्छन् :

क) प्रथमा विभक्ति

प्रथमा विभक्तिले कर्ता कारकको सङ्केत गरेको हुन्छ । प्रथमा विभक्ति चिह्न ले, बाट, द्वारा हुन् । यसले वाक्यमा कार्य सम्पादन गर्ने नामिक पदमा जोडिएर वा नजोडिएर पनि कर्ता कारकलाई सङ्केत गर्दछ । प्रथमा विभक्तिको प्रयोग सकर्मक क्रियाको कर्ता उच्च आदरार्थी कर्ता, विध्यर्थक क्रियाको कर्ता, सङ्केतार्थक क्रियाको कर्ता, मानवेतर कर्ता आदिमा हुने गर्दछ । जस्तै :

रामले भात खायो । बुबाबाट आज्ञा हुन्छ ।

तैले खाजा खाइस् । कुकुरले टोक्छ ।

ख) द्वितीय विभक्ति

द्वितीय विभक्तिले कर्म कारकको सङ्केत गरेको हुन्छ । यसको सङ्केत चिह्न लाई हो । द्वितीय विभक्ति सकर्मक क्रिया भएको मानवीय कर्म, अनुभावक कर्ता, पूराकपेक्षी क्रियाको मुख्य कर्म आदिसँग प्रयोग हुन्छ । जस्तै :

म छोरालाई पढाउँछु । मलाई भोक लाग्यो । हरिले भाइलाई गायक बनायो ।

ग) तृतीय विभक्ति

करण कारकको सङ्केत गर्ने विभक्तिलाई तृतीय विभक्ति भनिन्छ । तृतीय विभक्तिको चिह्न ले, बाट, द्वारा हुन् । यो विभक्ति कर्ताले प्रयोग गर्ने साधन, कारण बुझाउने नामपद, भाववाच्य र कर्मवाच्यको कर्ता, कारणबोधक असमापिका क्रिया आदिसँग प्रयोग हुन्छ । जस्तै :

उनी बसबाट आइन् । राम पीरले आत्तियो । नेताद्वारा ढाँटियो ।

घ) चतुर्थी विभक्ति

चतुर्थी विभक्तिले सम्प्रदान कारकलाई सङ्केत गरेको हुन्छ । चतुर्थी विभक्ति चिह्न लाई, लागि, निम्ति हुन् । चतुर्थी विभक्ति द्विकर्मक क्रियाको गौण कर्म, उत्तरक्रिया, प्रापक आदि अवस्थामा लाग्दछ । जस्तै :

हरिले मलाई कलम दिन्छ । मैले बहिनीका लागि स्वीटर किने । मेरा निम्ति केही गर ।

ङ) पञ्चमी विभक्ति

अपादान कारकको सङ्केत गर्ने विभक्तिलाई पञ्चमी विभक्ति भनिन्छ । यसका विभक्ति चिह्न देखि, बाट हुन् । पञ्चमी विभक्ति स्थान वा समयको आरम्भ बुझाउँदा स्थानबोधक पद छुट्टिने वा भिन्न हुने पद, स्रोत बुझाउँदा प्रयुक्त हुन्छ । जस्तै :

हिजोदेखि जाडो छ । रूखबाट पात खस्यो ।

पानीबाट बरफ बन्यो । मैले कैलालीदेखि यात्रा आरम्भ गरें ।

च) षष्ठी विभक्ति

षष्ठी विभक्तिका चिह्न को/का/की/रो/रा/री/नो/ना/नी हुन् । यस्ता विभक्ति चिह्न लागेका पदले निकटमा रहेको नामपदसँग आफ्नो स्वामित्व देखाउँछन् । क्रियासँग कुनै सम्बन्ध नराख्ने यस्ता पद सधैं भेदक भएर आउँछन् । षष्ठी विभक्ति नाता, जाति वा स्वामित्व देखाउने भेदकमा, समय वा अवधि बुझाउने भेदकमा, भेद्य भेदक उही पद भए पहिलोमा आदि अवस्थामा लाग्दछ । जस्तै :

मेरो भाइ । हाम्रो पुस्तक । आफ्नो काम । हिजो विषय । घरको घर

छ) सप्तमी विभक्ति

अधिकरण कारकको सङ्केतका रूपमा आउने विभक्ति सप्तमी हो । यसका विभक्ति चिह्न मा, माथि हुन् । यो विभक्ति आधारपद, स्थानबोधकपद, काल वा मूल आदि अवस्थामा लाग्छ । जस्तै :

हृदयमा पीडा छ । मेरो क्याम्पस कीर्तिपुरमा छ । भोलि साँझमा फर्कनु हुन्छ । दश हजारमा किनेको मोबाइल ।

२.३.५.२ विभक्ति चिह्नको प्रयोग

क) 'ले' विभक्तिको प्रयोग

'ले' को प्रयोग प्रायः कतृवाच्यको कर्तामा हुन्छ । यसकासाथै करण, हेतु, परिमाण, रीति, लक्षण आदि सन्दर्भमा पनि 'ले' को प्रयोग गरिन्छ । जस्तै :

सकर्मक र प्रेरणार्थक क्रियाको कर्ता - रामले भात खायो ।

करण - म चम्चाले भात खान्छु ।

हेतु - खोलाले खेत बगायो ।

परिमाण - पाँच सयले पुग्दैन ।

रीति - आकाश आनन्दले बस्यो ।

ख) 'लाई' विभक्तिको प्रयोग

'लाई' विभक्तिको प्रयोग मुख्यतया कर्म कारकमा गरिन्छ। यसका साथै प्रत्यक्ष कर्म, अप्रत्यक्ष कर्म, लाभक कर्म आदि सन्दर्भमा पनि 'लाई' विभक्ति प्रयोग गरिन्छ। जस्तै :

प्रत्यक्ष कर्म - नोकरले मालिकलाई देख्यो।

अप्रत्यक्ष कर्म - विद्यार्थीले शिक्षकलाई सबै कुरा भने।

लाभक कर्म - आकाशले नोकरलाई पैसा दियो।

ग) 'बाट' विभक्तिको प्रयोग

'बाट' विभक्तिले खास गरी अपादान तथा करण कारकलाई जनाउँछ। साथै यसले कर्ता, हेतु, कार्य-कारण सम्बन्ध आदिलाई पनि जनाउँछ। जस्तै :

छुट्टिएको ठाँउ - रूखबाट पात खस्यो।

स्रोत - जमिनबाट पानी निकल्यो।

माध्यम - हामी बसबाट धनगढी जान्छौं।

कार्य-कारण - ऊ बिरामी भएबाट पसल बन्द छ।

घ) 'द्वारा' विभक्तिको प्रयोग

'द्वारा' खास गरी कर्ता कारक र करण कारकको अभिव्यक्तिको लागि 'द्वारा' विभक्तिको प्रयोग गरिन्छ। जस्तै :

कर्ता - मद्वारा किताब पढियो।

करण -हामी बसद्वारा घर गयौं।

प्रेरणार्थक क्रियाको कर्तामा - आमा मद्वारा चिठी लेखाउनु हुन्छ।

ङ) 'देखि' विभक्तिको प्रयोग

'देखि' पञ्चमी विभक्तिका रूपमा प्रयोग हुनुका साथै कुनै स्थान वा कालको प्रारम्भ सङ्केत गर्दा यसको प्रयोग गरिन्छ। जस्तै :

स्थानिक - वरदेखि परसम्म हेर।

कालिक - बिहानदेखि पानी परिरहेको छ।

हेतु - विद्यार्थीदेखि शिक्षक रिसाउनु भयो।

च) को/का/की/रो /रा/री/नो /ना/नी/ विभक्तिको प्रयोग

यी नेपालीका षष्ठी विभक्ति हुन् । यिनको प्रयोग भेद्य र भेदकका बिचको सम्बन्ध बुझाउँदा भेदक शब्दमा गरिन्छ । लिङ्ग, वचन आदिका आधारमा स्वामित्व जनाउँदा पनि षष्ठी विभक्ति प्रयोग हुन्छन् । जस्तै :

भेद्य र भेदकको सम्बन्ध - हरिको भाइ, हरिका भाइहरू, हरिकी बहिनी

आफ्नो छोरो, आफ्ना छोराहरू, आफ्नी छोरी आदि ।

काल - २५ वर्षको लगानी, हिजोका कुरा, गत सालको परीक्षा ।

सम्बद्धता - सिमेन्टको बोरा, नदिको मुहान, अचम्मकी केटी आदि ।

छ) 'मा' विभक्तिको प्रयोग

'मा' सप्तमी विभक्ति हो । क्रियाको काल, स्थान, विषयसम्बन्धी आधार बुझाउँने नामिक पदमा 'मा' विभक्ति प्रयोग गरिन्छ । जस्तै :

काल - ऊ मध्यरातमा गयो ।

स्थान - कचौरामा मही छ ।

विषय सन्दर्भ - जागिरका विषयमा मैले कुरा गरेको छु ।

परिस्थिति - यो घर सडकमा छ ।

२.३.५.३ कारक र विभक्ति

कारक भनेका नामिक शब्दहरू हुन् भने विभक्ति भनेका ती नामिक शब्दका चिह्नहरू हुन् । क्रियाका साथमा रहेर वाक्यको अर्थ स्पष्ट पार्ने कार्यमा कारकको भूमिका हुन्छ भने एउटा कारकको अर्को कारकसँगको सम्बन्ध स्पष्ट पार्न विभक्ति प्रयोग गरिन्छ । यसरी कारकले क्रियासँग सम्बन्ध स्थापित गरेको हुन्छ भने विभक्तिले नामिक शब्दसँग गरेको हुन्छ । कारकका बारेमा विद्वान्हरूको परम्परागत धारणामा परिवर्तन आएको छ ।

कारक भन्नु नामिक पदहरूको क्रियासँगको कार्यगत सम्बन्ध भएकाले सम्बन्ध र सम्बोधन कारकलाई समावेश नगर्ने परिपाटी बसिसकेको छ । कारकको स्वतन्त्र अर्थ र अस्तित्व सम्भव छ भने विभक्तिको स्वतन्त्र अर्थ र अस्तित्व सम्भव छैन । नेपाली भाषाका कारक र विभक्ति चिह्नहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ । जस्तै :

कारक	विभक्ति	विभक्ति चिह्न
कर्ता	प्रथमा	ले, बाट, द्वारा
कर्म	द्वितीय	लाई
करण	तृतीय	ले, बाट, द्वारा
सम्प्रदान	चतुर्थी	लाई, लागि, निम्ति
अपादान	पञ्चमी	देखि, बाट
	षष्ठी	को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी
अधिकरण	सप्तमी	मा, माथि

२.४ तुलनात्मक अध्ययन र त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय

तुलनात्मक अध्ययन भन्नाले दुईवटा भाषाहरूको समानता र असमानता देखाउने अध्ययनसँग सम्बन्धित हुन्छ। यसको सम्बन्ध व्यतिरेकी भाषाविज्ञानसँग रहेको पाइन्छ। सन् १९४५ मा फ्राइजले संयुक्त राज्य अमेरिकामा भाषाशिक्षणका सन्दर्भमा दुई भाषाका सामग्रीहरूको तुलनात्मक अध्ययनबाट प्राप्त सामग्री बढी उपयोगि हुने बताए पछि तुलनात्मक अध्ययनतर्फ अध्येताहरू आकर्षित हुन थालेका हुन्। तुलनात्मक अध्ययनले मातृभाषा र लक्ष्य भाषाबिच हुने त्रुटिहरूको पहिचान गर्न, समानता र असमानता केलाउन सजिलो हुने गर्दछ।

भाषा सिक्ने सिकारूले के-कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् र ती त्रुटिहरू के-कसरी हुन्छन् भनी अध्ययन गर्ने विषयलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ। त्रुटिविश्लेषणको माध्यमबाट मातृभाषी बक्ताले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिको पहिचान, वर्गीकरण तथा व्यवस्थित व्याख्या गरिन्छ। त्रुटि हुनु सिकाइको स्वाभाविक पक्ष भएकाले यसका क्षेत्रहरू विविध प्रकृतिका हुन्छन्। वर्णविन्यासगत, शब्दरचनागत, रूपरचनागत, शब्दप्रयोगगत, वाक्यगत र उच्चारणगत त्रुटि रहेका छन्। सामान्यतया त्रुटिविश्लेषणमा निम्न दुई पद्धतिलाई अपनाउन सकिन्छः

क) पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति

यसलाई भाषा सिक्ने सिकारूले त्रुटिका बारेमा पूर्वानुमान गर्ने पद्धतिका रूपमा लिइन्छ। सिकारूले के-कस्ता भाषा व्याकरणगत कोटिका त्रुटिहरू गर्न सक्छ, तिनको प्रकृति र प्रकारको पहिले नै अनुमान गर्न सकिन्छ।

ख) पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति

यस पद्धति अनुसार शिक्षार्थीका लिखित सामग्री तथा मौखिक सामग्रीबाट त्रुटिहरू सङ्कलन गरेर राम्ररी विश्लेषण गरिसकेपछि मात्र तिनको पहिचान, वर्गीकरण र व्याख्या गरिन्छ। त्रुटिको प्रकृति हेरेर मात्र कोटि तथा उपकोटि छुट्याइने भएकाले यसलाई पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति भनिन्छ। त्यसैले यस शोधकार्यमा अछामी स्थानीय भाषिक वक्ताहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी उच्चारण व्यवस्था, रूपायन प्रक्रिया र कारक विभक्तिको प्रयोगमा देखिने त्रुटिहरूलाई पश्चनिर्धारित कोटि पद्धतिका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ।

२.५ भाषिक भेदको परिचय

कुनै खास समाजका व्यक्तिले मात्र बोल्ने भाषा नै भाषिका हो। भाषा र भाषिकाका माध्यमबाट विचारको विनिमय गरिन्छ। एउटै किसिमका वाक्प्रतीकहरूको प्रयोग भाषिका हो (बन्धु २०६३ : १३)। भाषिक समुदाय ठूलो क्षेत्रमा फैलिएको हुन्छ। कुनै एक भाषिक समुदाय भित्र ध्वनि, उच्चारण र संरचनागत क्षेत्रीय विभेदका आधारमा देखिने भेद उपभेदलाई नै भाषिका भनिन्छ। भाषा प्रयोगको स्थिति भौगोलिक दुरत्वका कारणले तथा समय र स्पर्शको कमी आदिका कारणले एउटै भाषाका विभिन्न भेदहरू सिर्जना हुन्छन्। नेपाली भाषाको ओरपश्चिमा भाषिकाअन्तर्गत पर्ने अछामी भाषिका पनि यही भाषिक परिप्रेक्ष्यमा देखा परेको हो।

भाषा परिवर्तनशील हुन्छ। भाषा भनेको बोली हो, जुन जनजिब्रोमा बोलिन्छ। यसरी जनजिब्रोमा बोलिने भाषा जहिले पनि सरलतातिर उन्मुख हुन्छ। भाषावैज्ञानिक दृष्टिकोणले प्रत्येक व्यक्तिको बोली भिन्नभिन्न हुन्छ। जसलाई व्यक्ति बोली भनिन्छ। समयको अन्तरालमा एउटै भाषा स्थानपिच्छे भिन्नभिन्न रूपले बोलिँदा भाषाबाट भाषिका जन्मदैं जान्छन् र कालान्तरमा त्यस भाषिकाले भाषाको आकार लिन पुग्छ। भाषा जति समृद्ध र

व्यापक हुन्छ । उतिनै भाषिक प्रयोगमा विविधता देखिन्छ । ‘एक भाषा अनेक बोली’ हुनु जीवित भाषाको विशेषता हो । स्थानपिच्छे भाषालाई आ-आफ्नै किसिमले बोल्दै जादा त्यसका अनेकौं भेद उपभेदहरू देखिन्छन् । यस कारण कुनै भाषाले समय र दुरीद्वारा उत्पन्न उपभेद नै भाषिका हो । भाषा चाहिँ सबै भाषिकाको समष्टि रूप हो (पोखेल, २०५५ : ४५) । भाषा र भाषिका एक अर्कामा अन्तसम्बन्धित हुन्छन् । भाषा र भाषिकालाई छुट्याउने प्रमुख आधार बोधगम्यता हो । जबसम्म भाषा र भाषिकामा बोधगम्यता रहन्छ । तबसम्म ती एउटै भाषाका भाषिका मानिन्छन् भने बोधगम्यता नभएमा ती बेग्लै भाषा मानिन्छन् । यसरी सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको अछाम जिल्लामा बोलिने भाषा नेपाली भाषाकै क्षेत्रीय भेद वा स्थानिय भेद हो भन्न सकिन्छ । अछामी भाषिका बालकृष्ण पोखरेलको भाषिका वर्ग विभाजन अनुसार ओरपिच्छमा भाषिका वर्गमा पर्दछ ।

एउटै भाषाका धेरै भेद हुन्छन् । यस्ता भेदले व्यक्तिको बोलीसम्मलाई अध्ययन गर्न सकिन्छ । ध्वनी, शब्द, वाक्य, संरचना र अर्थगत तहका भेदहरू देखापर्दछन् । भाषाका भेदहरू शिक्षित र अशिक्षितका कारणले धेरै देखापर्दछन् । यसरी हेर्दा विद्वानका केही परिभाषाबाट पनि हामी थाहा पाउन सक्छौं, जुन निम्नानुसार रहेका छन् :

“भाषिक भेदले भाषिक एकाइहरूको त्यो समूहलाई बुझाउँछ जसमा समान किसिमको सामाजिक वितरण पाइन्छ” । (हड्सन)

“खास उद्देश्यका निमित्त छुट्टै एकाइ भनिएको कुनै भाषिक स्वरूप नै भाषिक भेद हो” । (डा. बल्लभमणि दहाल)

यसरी हेर्दा के भन्न सकिन्छ भने कुनै पनि भाषामा पाइने सामाजिक, क्षेत्रीय, जातीय, धार्मिक, सांस्कृतिक, कालिक, विषयक, प्रसङ्गगत प्रयोजनगत, यातायात, समय, चेतना आदिका कारणले देखिने विभिन्न स्वरूपलाई स्थानीय भाषिक भेद भनिन्छ ।

२.६ अछाम जिल्लाको सङ्क्षिप्त परिचय

भौगोलिक रूपमा अछाम जिल्ला सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत सेती अञ्चलमा पर्दछ । ७५ वटा गा.वि.स. रहेको यस जिल्लाको पूर्वमा दैलेख र जुम्ला, पश्चिममा डोटी, उत्तरमा बाजुरा र दक्षिणमा सुर्खेत जिल्लाहरू पर्दछन् । यस जिल्लाको उत्तर र उत्तर पूर्वी सिमाना पहाडले छुट्याएको छ । दक्षिणी र पूर्वी सिमानालाई कर्णाली नदीले र पश्चिमी

सिमानालाई सेती नदीले छुट्याएको छ । यो जिल्ला ८१.७° - ८१.३५° सम्म पूर्वी देशान्तर र २८.४५° - २९.२२° सम्म उत्तरी अक्षांशबिच पर्दछ । यसको क्षेत्रफल १६८० वर्गकिलोमिटर र जनसंख्या २०६८ अनुसार पुरुष १२०००८ , महिला १३७४६९ र $२,५७४७७$ जम्मा जनसंख्या रहेको छ । त्यहाँको जनघनत्व १५३ प्रतिव्यक्ति वर्गकिलोमिटर रहेको छ ।

करिब $४०००-१२५३०$ फिटको उचाइसम्म यस जिल्लामा मानव बस्ती पाइन्छ । यो जिल्लामा विभिन्न दराहरू (खण्डहरू) पाँचसय, पन्ध्रबिस, आठबिस, छबिस, सातसय, आठसय, मल्लो भैसोल्या, तल्लो भैसोल्या मिलेर बनेको छ । यी प्रत्येक दराहरूमा अछामी भाषिकाका उपभेदहरू पाइन्छन् । अछाम जिल्लाको सुन्दर र मनमोहक वातावरणले यस जिल्लालाई प्रकृतिले दिएको उपहार मान्न सकिन्छ । यहाँको पर्यटकीय क्षेत्र बाह्रवण्ड, अठार खण्ड भनिने रामारोशन, पवित्र धार्मिक स्थल वैजनाथ मन्दिर, त्रिपुरा सुन्दरी, वागेश्वरी मन्दिर, अछामी भाषिकाको उद्गम स्थल मानिने विनायक पञ्चदेवल र यस्तै देव देवालय र जडिबुटीका लागि पनि प्रख्यात मानिन्छ । यहाँको हावापानीले गर्दा यो क्षेत्रलाई स्वर्गसरी मान्न सकिन्छ । विकासका दृष्टिले पछाडि पारिएको भए पनि हालै दुईवटा नगरपालिका, नेपाल सरकारमार्फत घोषणा भएका छन् । कमलबजार ठूलो हवाई मैदान र साफेवगर हवाई मैदान भएपनि हवाईजहाज उडान भने सुचारू हुन सकिरहेको छैन । यहाँको आ-आफ्नै चाल चलन, रीतिरिवाज र संस्कार रहेको छ । यस जिल्लाका मुख्य नदीहरू कर्णाली, बुढीगंगा, कैलाश खोला, कुइका गाड, विनायक गाड, मुलीगाड, सुकडगाड, छिपेखोला, प्रभालीगाड, लुग्रेलीगाड आदि पर्दछन् ।

अछाम जिल्लाको नामाकरण बारे विभिन्न भनाइहरू पाइन्छन् । पहिलो भनाइ अनुसार पास्तोली गाड (खोलो) को पूर्वी किनारामा रहेका तिनवटा पानीका छहरालाई प्राचीनकालमा आस्मावु भनिन्थ्यो । विस्तारै अपभ्रंश हुँदै अस्मावु, अच्छाम्म, अछाम नाम भयो भनेर उल्लेख गरेको पाइन्छ । (भट्टराई, २०६२ : ५१४)

दोस्रो भनाइ अनुसार परापूर्वकालमा आवश्यकलायन ऋषि खेचराद्री पर्वतमा तपस्या गर्न आउँदा उनको साथमा अक्षम नामका ब्रह्मचारी शिष्य पनि आएका थिए । खेचराद्रीको महिमामय धर्तीको हरित सौन्दर्यले मुग्ध भएर कैलाश नदीको उद्गमस्थलमा अक्षम ब्रह्मचारीले तपस्या गरे उनको तपस्याको प्रभावले आसपासको क्षितिज सुनौलो आकारमा

परिवर्तन भयो । त्यस्तो विचित्रता देखेपछि त्यस धर्तीको नाम तपस्वीको नामबाट अक्षम स्थल राखियो । यदि अछम स्थलबाट अछाम नाम रहन गयो । (यत्री, २०३५ : २२५-२२६)

तेस्रो भनाइ अनुसार राजकुमार अक्षय मल्ल नौखुवा विनायमा बस्दथे । यिनी अत्यन्तै धर्मात्मा र प्रजावत्सल थिए । त्यस्ता महात्मा राजकुमारको सम्झनामा नौखुवा क्षेत्रलाई अक्षय मल्ल भूमि भनियो र त्यसैबाट पछि अछाम भयो (सुवेदी, २०५८ : २८) । जे जस्ता कारणबाट अछाम शब्दको निर्माण भए पनि यो शब्द तेह्रौँ चौधौँ शताब्दीदेखि प्रचलनमा आएको शब्द हो । वि.सं. १७३६ को काशी जोइशीको “अछाम मल्लो भैसल्या अभिलेख” (पोखरेल, २०५०: ३४) मा पनि अछाम शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

२.७ अछामी भाषिकाको सामान्य परिचय

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा हो । वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा नेपाली भाषाका अनेकौँ सामाजिक तथा भौगोलिक कथ्य भेद विकसित भएका छन् । यस्ता भेदलाई नेपाली भाषाका भाषिकाहरू भनिन्छ । अछामी भाषिका नेपाली भाषाका तिनै क्षेत्रीय कथ्य भेदमध्ये एक हो । अछामी भाषिकालाई छुट्टै क्षेत्रीय भाषिकाका रूपमा नामाकरण गरी निर्धारण गर्ने काम सर्वप्रथम बालकृष्ण पोखरेलले गरेका हुन् । उनले नेपाली भाषिकालाई पाँचवर्गमा बाडी ओरपश्चिमा वर्गअन्तर्गत अछामी भाषिकाको छुट्टै चर्चा गरेका छन् । चूडामणि बन्धु र टी.डब्लु क्लार्कले पश्चिमी भाषिका भित्र अछामी भाषिका नाम दिएर छुट्टै भाषिकाको रूपमा चर्चा गरेका छन् । वर्तराज आचार्यले नेपालीका तिनवटा भाषिकाको निर्धारण गर्दै अछामी भाषिकालाई केन्द्रीय भाषिका भित्र समाविष्ट गरेका छन् र कर्णाली पारिका स्थानीय भाषिक भेदलाई अछामी भनेर नामाकरण गरेका छन् । त्यसैगरी मोहनराज शर्मा र कृष्णहरी बरालले पश्चिमी भाषिक समूहभित्र अछामी भाषिका रहेको बताएका छन् । यमनाथ तिमिल्सेनाले सार्वनामिक र संख्यावाचक शब्दका आधारमा भाषिका निर्धारण गर्ने क्रममा अछामी, बभाडी भाषिकाको एउटा समूह निर्धारण गरेका छन् । यज्ञश्वर निरौलाले क्रियाका रूपतत्त्वका आधारमा, लावण्यप्रसाद ढुङ्गानाले आधारभूत शब्दावलीका आधारमा, भागवत आचार्यले उच्चारणका आधारमा नेपाली भाषाका भाषिकाको निर्धारण गर्ने क्रममा अछामी भाषिकालाई छुट्टै भाषिकाको रूपमा चर्चा गरेका छन् । कतिपय विद्वान्ले अछामी भाषिका भनि गरेको नामाकरण र अछामको भूभागमा बोलिने भाषाको ध्वनि, व्याकरण र शब्दभण्डार अन्य भाषिका भन्दा पृथक भएकाले यो एक छुट्टै भाषिक भेद हो भन्न सकिन्छ (शाह, २०६६ : ९)

त्यसकारण यस शोधत्रपमा अछाम जिल्लामा बोलिने भाषालाई 'अछामी' भाषिका नामाकरण गरिएको छ ।

अछाम जिल्लाका विभिन्न गाउँहरूमा र अन्य छिमेकी जिल्लाका साँधसिमानामा जोडिएका निकटवर्ती केही गाउँहरूमा जनसाधारणले आफ्नो काम व्यवहारका लागि प्रयोग गर्ने भाषालाई यस शोधत्रपमा अछामी भाषिकाको संज्ञा दिइएको छ । नेपालमा बोलिने भाषालाई नेपाली भाषा, पर्वतमा बोलिने भाषालाई पर्वते भाषिका, डोटी र त्यसको आसपासमा बोलिने भाषालाई डोटेली भाषिका भनेर ठाउँका आधारमा भाषा वा भाषिकाको नामाकरण गर्ने प्रचलन पनि पाइन्छ । यसैका आधारमा यहाँ अछाम र त्यसको आसपासमा बोलिने भाषालाई सामान्य अर्थमा अछामी भाषिका भनिएको हो । यो स्वतन्त्र भाषिका नै हो वा कुनै भाषिकाको स्थानीय भाषिक भेद मात्र हो नेपाली भाषाको भाषिक भेदमध्ये अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद नै अछामी भाषिका हो ।

२.८ अछामी भाषिकाका भेदहरू

नेपाली भाषाको अध्ययन कार्यको प्रारम्भ नेपाली तथा विदेशी दुवै थरी विद्वान्हरूबाट गरिएको पाइन्छ । सूर्यविक्रम ज्ञवाली तथा बालकृष्ण पोखरेलको भाषिका अध्ययनलाई उल्लेखनिय योगदानका रूपमा लिन सकिन्छ । भाषाविद् पोखरेलका अनुसार नेपाली भाषाका भाषिकाहरूमा ओरपश्चिमा वर्गका तिन भेदहरूमध्ये अछामी भेदलाई विभिन्न उपभेदमा वर्गीकरण गर्ने हो भने उक्त भाषिकाका निम्न लिखित उपभेदहरू पाइन्छन्:

- पाँचसय दराको भाषा
- आठसय दराको भाषा
- पन्ध्रबिस दराको भाषा
- सातसय दराको भाषा
- छबिस दराको भाषा
- मल्लो भैसोत्यो दराको भाषा
- तल्लो भैसोत्यो दराको भाषा

माथि उल्लेखित भाषिक भेदहरूमा पार्थक्य छ तापनि समष्टिमा हेर्दा अछामी स्थानीय भाषिक भेदलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

पश्चिमी भेक : पाँचसय, आठसय तथा पन्ध्रबिस दराको भाषा

मध्य भेक : सातसय र छबिस दराको भाषा

पूर्वी भेक : भैसोल्या दराको भाषा

उपयुक्त क्षेत्रमा प्रयोग गरिने भाषालाई मानक नेपाली भाषासँग निम्नानुसार तुलना गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. १
आधारभूत शब्दावली

पश्चिमी भेक (पाँचसय, आठसय तथा पन्ध्रबिस दराको भाषा)	मध्य भेक (सातसय र छबिस दराको भाषा)	पूर्वी भेक (भैसोल्या दराको भाषा)	स्तरीय नेपाली
आमा	आमा	आमा	आमा
बुबा	बुवा / बाउजु	बाउजु	बुबा
बज्यै	बज्यै, ज्यू	बज्यै, ज्यू	हजुर आमा
जेठी आँ	जेठी आमा	जेठी आमा	ठुलीआमा
जेठाबुबा	जेठाबुवा / जेठाबाउजु	जेठाबुवा / जेठाबाउजु	ठुलोबुबा
सानाबा, काका	काका, काउजु	काका, काउजु	सानाबा
सानिमा, काकी	काकी, कन्सी	काकी, कन्सी	सानिमा
कान्सा बुबा	काउजु	काउजु	काका
कान्सी आमा	कान्सी आमा, काकी	कान्सी आमा, काकी	काकी
फु	फू	फू, पोइजू	फुपू
पुसाइँ	पुसाइँ	पुसाइँ	फुपाजु
दिदी	दी	दी	दिदी
बैनी	बैनी	बैनी	बहिनी
ज्वाइँ	ज्वाइँ	ज्वाइँ	ज्वाइँ
दाजी	दाजी	दाज्यू	दाजु
बौजू	बौजू	बौजू	भाउजू
भाइ	भाउ	भाउ	भाइ
बौरानी	बौरानी	बौरानी	भाइबुहारी

अध्याय : तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ विषय प्रवेश

कुनै पनि भाषाका सम्बन्धमा नयाँ नवीन कुराको खोज गर्नु भाषाको इतिहास प्रयोग र व्याख्या तथा विश्लेषण गरी नवीनतम तथ्य पहिल्याउन गरिएको शोधकार्यलाई भाषिक अनुसन्धान भनिन्छ । मानिसको जिज्ञासु स्वभावका कारण नै अनुसन्धानको विकास भएको पाइन्छ । मानवीय जिज्ञासा अथवा कौतुहलता मेटाउन निश्चित व्यवस्थित र तर्कपूर्ण प्रक्रिया अपनाइन्छ । निश्चित समयमा निश्चित उद्देश्य, कार्य र विधिमा आधारित भएर अनुसन्धान कार्य गरिन्छ । अनुसन्धान भनेको व्यवस्थित एवम् तर्कसम्मत प्रक्रियाको अवलम्बन गरी नयाँ तथ्य पत्ता लगाउनु र पुरानै तथ्यको परीक्षण वा पुनर्व्याख्या गर्नु पनि हो (बन्धु, २०५२ : १) । भाषिक अनुसन्धानले भाषासम्बन्धी सम्पूर्ण समस्याहरूको समाधान गर्न मद्दत गर्छ र भाषाशिक्षण तथा प्रशिक्षण कार्यमा भाषिक अनुसन्धानको विशिष्ट देन रहेको पाइन्छ ।

अनुसन्धान विधि वा पद्धतिलाई अवलम्बन गरी उद्देश्यसम्म पुग्ने गरिन्छ । यो ज्ञान आर्जनको माध्यम वा प्रक्रिया हो । उद्देश्यसम्म पुग्नका लागि गरिने अध्ययन व्यवस्थित हुन आवश्यक हुन्छ । अनुसन्धानका विविध विषय र क्षेत्रहरूमध्ये भाषिक अनुसन्धान पनि एउटा महत्त्वपूर्ण क्षेत्र हो । भाषिक क्षेत्रमा अनुसन्धान गर्दा सामग्रीको सङ्कलन, सामग्रीको सत्यापन, वर्गीकरण, विश्लेषण र व्याख्या सामग्रीको तुलना र मूल्याङ्कन गरी निष्कर्षसम्म पुगी सिद्धान्त प्रतिपादन गर्ने काम गरिन्छ ।

३.२ अध्ययन विधि

जुनसुकै शोधकार्यका लागि अथवा अध्ययन विधिको लागि स्रोत सामग्रीहरूको आवश्यकता पर्ने हुँदा उक्त शोधकार्यलाई प्रभावकारी, विश्वसनीय र आधिकारीक बनाउन विभिन्न सामग्रीहरूको प्रयोजन गरी त्यस कार्यलाई अगाडि बढाउनुपर्दछ । शोधकार्यलाई पूरा गर्न निम्नलिखित विधि तथा प्रक्रियाहरू गरिएको छ :

३.२.१ जनसङ्ख्या

प्रस्तुत शोधकार्यको अध्ययनमा अछाम जिल्लाका चारवटा गा.वि.स.हरू सेरा, घोडासैन, ढकारी र हिच्मा रहेका छन् । यी गा.वि.स.हरूको वि.स. २०६८ सालको जनगणनालाई आधार मानी जनसङ्ख्यालाई यस शोध कार्यमा लिइएको छ ।

३.२.२ नमुना छनोट

यस शोधकार्यको अध्ययनका लागि चारवटा गा.वि.स. छनोट गरिएका छन् । ती गा.वि.स. हरूमा बस्ने मानिसहरू पर्ने गरी केही सीमित जनसङ्ख्या लिएर सम्भावना नमुना छनोटका आधारमा प्रतिनिधिमूलक नमुना छनोट गरिएको छ । छनोट गर्ने क्रममा अछाम जिल्लाका चारवटा गा.वि.स. बाट छनोट गरिएको छ । छनोट गर्दा प्रत्येक छनोट गरिएका गा.वि.स. हरूबाट पुरुष र महिला निम्नानुसार पर्ने गरी छनोट गरिएको छ :

गा.वि.स.	पुरुष	महिला	जम्मा
सेरा	१५	१०	२५
घोडासैन	१५	१०	२५
ढकारी	१५	१०	२५
हिच्मा	१५	१०	२५
	जम्मा-६०	जम्मा-४०	जम्मा- १००

३.३ तथ्याङ्क सङ्कलन

अध्ययन अनुसन्धान कार्यमा नमुना छनोट गरेपश्चात् तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुपर्ने हुन्छ । तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि अध्ययन कार्यमा आवश्यकता अनुसार प्राथमिक स्रोत र द्वितीयक स्रोतका आधारमा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ ।

३.३.१ प्राथमिक स्रोत

प्रस्तुत अछामी स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा आधारित भई शोधकार्य गर्नका लागि अछामी स्थानीय भाषिकाको सामग्री सङ्कलनको मुख्य स्रोत शोधकर्ता स्वयम् यस भाषिकाको मूल वक्ता भएकाले आधारभूत शब्द र वाक्यहरू सङ्कलन गरिएको छ । यसरी सङ्कलित सामग्रीलाई विश्वसनीय र वैज्ञानिक बनाउने क्रममा पुष्ट्याङ्कका लागि यस क्षेत्रका अन्य मूल वक्ताहरूबाट भाषिक सामग्रीको रूजु गरिएको छ ।

३.३.२ द्वितीयक स्रोत

प्राथमिक स्रोतबाट सङ्कलित सामग्रीको अध्ययन विश्लेषणका लागि द्वितीयक सामग्रीको रूपमा पुस्तकालयीय विधिको अवलम्बन गरिएको छ । यसरी पूर्ववर्ती शोधकर्ताहरूका मिल्दा शीर्षक र विषयका शोधपत्रहरूको अध्ययन गरी सङ्कलित सामग्रीलाई आवश्यकता अनुसार ग्रहण गरिएको छ ।

३.४ तथ्याङ्क विश्लेषण

प्रस्तुत अध्ययनमा अछाम जिल्लाका मानिसहरूले स्तरीय नेपाली बोल्दा के कस्ता भाषिक भेदहरू देखा पर्दछन् । साथै स्तरीय नेपाली बोल्दा के कुरामा सुधार गर्नुपर्ने छ भन्ने कुरामा अध्ययन गर्ने सिलसिलामा अछाम जिल्लाका सेरा, घोडासैन, ढकारी र हिच्मा गरी चारवटा गा.वि.स. हरूलाई कार्यक्षेत्रका रूपमा लिइएको छ । यस शोधकार्यका लागि प्रत्येक गा.वि.स. बाट १५ जना पुरुष र १० जना महिला सबैलाई समेट्ने गरी १०० जना व्यक्तिहरूलाई छनोट गरेर विभिन्न प्रश्नावलीमा भर्न लगाएर भरेका ती प्रश्नावलीलाई फेरी स्तरीय भाषासँग रूजु गरिएको छ । साथै प्रत्यक्ष कुराकानी गरेर पनि अछामी स्थानीय भाषिक भेद स्तरीय नेपाली भाषाभन्दा के कति तवरबाट फरक पाइन्छ र अछामी भाषीले स्तरीय नेपाली बोल्दा के कति भाषिक रूपमा भिन्नता पाउन सकिन्छ भन्ने कुरा अध्ययन गरिएको छ । साथै अछामी स्थानीय भाषिक भेदको अध्ययन गर्न आवश्यकताअनुसार पुस्तकालयीय विधि समेतलाई प्रयोगमा ल्याई निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

अध्याय : चार

परिणाम र छलफल/व्याख्या र विश्लेषण

४.१ अछामी स्थानीय भाषिक भेदका विशेषताहरू

अछामी भाषिका स्तरीय नेपाली भाषाको कथ्य भेद भएकाले यो भाषिका स्तरीय नेपाली भाषा भन्दा नितान्त पृथक हुन सक्दैन । स्तरीय नेपाली भाषाको उद्गमस्थल नै सोही क्षेत्र भएकाले प्राचीन नेपाली भाषासँग अछामी स्थानीय भाषिक भेदको ध्वनिगत, रूपगत तथा शब्दगत विशेषताहरू अहिलेको स्तरीय नेपालीसँग मिलेको देखिन्छन् । नेपाली भाषा त्यही प्राचीन खस राज्यबाट विस्तारै पूर्वी क्षेत्रतिर फैलिएको कारणले नेपाली भाषा र अछामी भाषिकाका विशेषताहरू धेरै मात्रामा साभ्रा रहेका छन् । यी दुईबिच केही भिन्नता पनि रहेका छन् । अछामी भाषिकाका नेपाली भाषाका भन्दा केही पृथक खालका विशेषताहरूलाई यस अध्यायमा सङ्क्षिप्त रूपमा अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

क) क्रियापदको पदान्तको ध्वनिमा “या” को प्रयोग गरेको भेटिन्छ ।

स्तरीय नेपाली भाषा	अछामी स्थानीय भाषिक भेद
के	क्या
डाकेका	डाक्याका
खादैछन्	खानलाग्याछन्
जे	ज्या
जाने	जान्या
भएछ	भया हो

ख) पदान्तमा उच्चारण हुने “र” ध्वनि “ड” ध्वनिमा परिवर्तन हुन्छ ।

स्तरीय नेपाली भाषा	अछामी स्थानीय भाषिक भेद
चरो	चडो
पच्यो	पड्यो

भीर भिड

किरो किडो

खर खड

ग) क्रियापदमा प्रयुक्त हुने “ग” ध्वनि “ह” ध्वनिमा परिवर्तन भएको पाइन्छ ।

स्तरीय नेपाली भाषा अछामी स्थानीय भाषिक भेद

गच्यो हच्यो

गर हर

गर्दो हर्दो

गर्दैछन् हर्दाइछन्

गरिरहन्छन् हर्चाहर्चै छन्

घ) क्रियापदमा प्रयुक्त हुने “आ” ध्वनि “ई” ध्वनिमा परिवर्तन भएको पाइन्छ ।

स्तरीय नेपाली भाषा अछामी स्थानीय भाषिक भेद

जाउँला जाउँली

हेरूला हेरूली

खाउँला खाउँली

कुदुला कुदुली

ड) असमान प्रकृतिका शब्दहरू

स्तरीय नेपाली भाषा अछामी स्थानीय भाषिक भेद

भरी सगियो

अमिलो चुकिलो

हिजो बेली

खरानी छारो

तम्सिनु बट्टिनु

च) विपर्यास

स्तरीय नेपाली भाषा

अछामी स्थानीय भाषिक भेद

सगर

सरग

हलेदो

हदेलो

खरानी

छारो

दोस्रो

दोर्सो

छ) आदरार्थी रूप

स्तरीय नेपाली भाषा

अछामी स्थानीय भाषिक भेद

तँ

तुँ

तँपाई

तमी

उनी

ऊ

आफूँ

आपू

म

मू

तिमी

तू

हामी

हामू

हजुर

तमी

यहाँहरू

यी

४.२ अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन

कुनै खास समाजका व्यक्तिले मात्र बोल्ने भाषा नै भाषिका हो । भाषा र भाषिकाका माध्यमबाट विचारको विनिमय गरिन्छ । एउटै किसिमका वाक्प्रतीकहरूको प्रयोग भाषिका हो । भाषिक समुदाय ठूलो क्षेत्रमा फैलिएको हुन्छ । कुनै एक भाषिक समुदायभित्र ध्वनि, उच्चारण र संरचनागत क्षेत्रीय विभेदका आधारमा देखिने भेद नै स्थानीय भाषिक भेद हो भने मानवीय उच्चारण अवयवद्वारा उच्चारित यादृच्छिक ध्वनिप्रतीकहरूको व्यवस्थालाई भाषा भनिन्छ । यसरी कुनै पनि भाषा जति विकसित र विस्तारित हुँदै जान्छ, त्यति नै त्यस भाषाका भाषिक भेदहरू देखिन थाल्छन् । भाषा समयक्रमसँगै विकसित हुने हुँदा यसका विविध भेद र उपभेदको तुलनात्मक अध्ययन, अनुसन्धान गर्नु आवश्यक देखिन्छ । तुलनात्मक अध्ययनबाट दुईवटा भाषाहरूको समानता र असमानता देखाउन सजिलो हुने भएकाले प्रस्तुत शोधपत्रमा अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेदको उच्चारण व्यवस्था, रूपायन प्रक्रिया र कारक विभक्ति प्रयोगको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

४.२.१ उच्चारण भेदको तुलनात्मक अध्ययन

४.२.१.१ स्वर वर्णको उच्चारण

तालिका नं. २

वर्ण	भाषा	शब्द	उच्चारण	प्रयोग
अ	अछामी	अद्ध	अद्द	बेली अद्ध रोपाइ हन्या ।
	नेपाली	केही	केही	हिजो केही रोपाइ गरे ।
आ	अछामी	खात्	खात्	बन दौराको खात छ ।
	नेपाली	थुप्रो	थुप्रो	जङ्गलमा दाउराको थुप्रो छ ।
इ	अछामी	इल्चो	इल्चो	खेतउडो इल्चो हालियल ।
	नेपाली	आली	आली	खेतमा आली हाल्नुहोस् ।
उ	अछामी	उदो	उदो	को हो तेउनो उदो जान्या ।
	नेपाली	तल	तल	को हो त्यहाँ तल जाने ।

ए	अछामी	केला	केला	पाकेका केला गुलिया हुनाछन् ।
	नेपाली	केरा	केरा	पाकेका केरा मिठा हुन्छन् ।
ओ	अछामी	ओणी	ओणी	ओ बौजू ओणी आव ।
	नेपाली	वर	वर	भाउजू खै वर आउनुहोस् त ।

माथिको तालिकामा प्रयुक्त स्वरवर्णका शब्दहरू हेर्दा उच्चार्य रूपमा स्तरीय नेपाली भाषाका स्वर वर्णको जस्तै हुने गरेको भए पनि छ वटै स्वर वर्णहरूको उच्चारण अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा उच्चारण हुदाँ शब्दको अर्थ त्यस्तै भए तापनि उच्चारण प्रक्रियामा भने भिन्नता रहेको पाइन्छ । माथिको प्रक्रियालाई हेर्ने हो भने कहीं स्वरागमको स्थिति देखिन्छ भने कहीं स्वर लोपको अवस्था पाइन्छ, त कहीं स्वर परिवर्तन भएको पाइन्छ । जस्तै:

स्वर आगम : इस्कूल- स्कूल, इस्थान-स्थान, ओगलो-सिलौटो

स्वर लोप : मैना- महिना, ऐल- अहिले, आकास- आकाश आदि भएको पाइन्छ ।

४.२.१.२ द्विस्वर वर्णको उच्चारण

तालिका नं. ३

द्विस्वर	भाषा	शब्द	उच्चारण	प्रयोग
अइ	अछामी	अइल	अइल	अइल काबाटी आया ।
	नेपाली	अहिले	अहिले	अहिले कहाँबाट आउनुभयो ।
अउ	अछामी	हउ	हउ	पारी हउ भन्ने को हो ।
	नेपाली	हजुर	हजुर	पारितिर हजुर भन्ने को होला ।
आइ	अछामी	काइ	काइ	भोलि काइ जान्याँ हौकी ।
	नेपाली	कतै	कतै	भोलि कतै जाने होकी ।
आउ	अछामी	आउना	आउना	म आउना साल काठमाडौँ जान्याँहु ।
	नेपाली	आएको	आएको	म आउने साल काठमाडौँ जानेछु ।
उइ	अछामी	मुइ	मुइ	बम्बइबाट मुइकन क्या ल्यायाँ ।

	नेपाली	मलाई	मलाई	बम्बईबाट मलाई के ल्याउनुभयो ।
इउ	अछामी	बिउ	बिउ	रोपाइँ गडा बिउ गाडेको छ ।
	नेपाली	बेर्नु	बेर्नु	रोपाई गर्ने खेतमा बेर्नु उखेलेको छ ।
एइ	अछामी	तेइ	तेइ	मइल तेइकन देख्याँ ।
	नेपाली	त्यस	त्यस	मैले त्यसलाई देखें ।
एउ	अछामी	छेउ	छेउ	रामको घर नदिका छेउमि छ ।
	नेपाली	किनार	किनार	रामको घर नदिको किनारमा छ ।
ओइ	अछामी	कोइ	कोइ	समस्या पडेको बखत कोइ आफ्नो हुनैन ।
	नेपाली	कोही	कोही	समस्या परेको बेला कोही आफ्नो हुदैन ।
ओउ	अछामी	फोउ	फोउ	चेली आगो निम्यो फोउ त ।
	नेपाली	फुक्नु	फुक्नु	छोरी आगो निभ्यो फुक्नु त ।

माथिको तालिकामा प्रयोग भएका द्विस्वर वर्णहरूलाई केलाउँदा नेपाली भाषाका द्विस्वर वर्ण समान नै उच्चारित भएका देखिन्छन् तथापि नेपाली भाषामा उच्चारण हुने शब्द अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा त्यही अर्थका लागि भिन्न संरचनामा उच्चारण भएर आउने गर्दछन् ।

४.२.१.३ व्यञ्जन वर्णको उच्चारण

तालिका नं. ४

वर्ण	भाषा	शब्द	उच्चारण	प्रयोग
क	अछामी	कुकुडो	कुकुडो	मेरो कुकुडो सुकिलो छ ।
	नेपाली	कुखुरो	कुखुरो	मेरो कुखुरो सेतो छ ।
ख	अछामी	खक्या	खक्या	हरि खक्या छियो ।
	नेपाली	भकभके	भकभके	हरि भकभके थियो ।
ग	अछामी	घोगा	घोगा	तुमी घोगा खाना छव ।

	नेपाली	मकैं	मकैं	तपाईं मकैं खानुहुन्छ ।
घ	अछामी	घटछाल	घटछाल	घटछालकी छोयाँटी निकि छन् ।
	नेपाली	नदिकिनार	नदिकिनार	नदिकिनारकि केटी असल छन्
ङ	अछामी	ढड्ड	ढड्ड	रामको ढड्ड निको छैन् ।
	नेपाली	ढड्ग	ढड्ग	रामको ढड्ग असल छैन् ।
च	अछामी	चल्लो	चल्लो	तेरा घर गुण्डाको चल्लो छ ।
	नेपाली	चरो	चरो	तिम्रो घरमा भगैँराको चरो छ ।
छ	अछामी	छकाल	छकाल	तुमी छकालै का जाना भया
	नेपाली	विहान	विहान	तपाईं विहानै कता जानुहुन्छ ।
ज	अछामी	जुतारो	जुतारो	हाम्रा गाउँमा बैकीनी जुतारो पिन्नीछन् ।
	नेपाली	जातो	जातो	हाम्रो गाउँमा महिलाले जातो पिस्ने गर्दछन् ।
झ	अछामी	भोरो	भोरो	सल्लाको भोरो निको हुन्छ ।
	नेपाली	दियालो	दियालो	सल्लाको दियालो असल हुन्छ ।
ञ	अछामी	त्रा	त्रा	त्रा का बाट आयौ ।
	नेपाली	यता	यता	यता कहाँबाट आउनुभयो ।
ट	अछामी	साँटा	साँटा	तोमी साँटा आव ।
	नेपाली	छिटो	छिटो	तपाईं छिटो आउनुहोस् ।
ठ	अछामी	माठा	माठा	खाना खान माठा भयो ।
	नेपाली	ढिलो	ढिलो	खाना खान ढिलो भयो ।
ड	अछामी	मुड्यालो	मुड्यालो	भारेको मुड्यालो हरायो ।
	नेपाली	नाम्लो	नाम्लो	भरियाको नाम्लो हरायो ।
ढ	अछामी	ढिकुर	ढिकुर	राता बल्लको ढिकुर गतिलो छ ।
	नेपाली	गोरूको जुरो	गोरूको जुरो	राता गोरूको जुरो ठुलो छ ।

ण	अछामी	घाणो	घाणो	मेरी गाईको घाणो हरायो ।
	नेपाली	घाडो	घाडो	मेरो गाईको घाडो हरायो ।
त	अछामी	तमी	तमी	तमी निकै छव ।
	नेपाली	तपाईं	तपाईं	तपाईं सन्धै हुनुहुन्छ ।
थ	अछामी	थाप्लो	थाप्लो	रविनका थाप्लाउनी रूमा छैनन् ।
	नेपाली	तालु	तालु	रविनका तालुमा रौं छैनन् ।
द	अछामी	लादो	लादो	प्याने बैकीनीको लादो गतिलो हुन्छ ।
	नेपाली	गर्भ	गर्भ	बच्चा पाउने महिलाको गर्भ ठुलो हुन्छ ।
ध	अछामी	धनाडी	धनाडी	मेघ नआउनाले धनाडी बाजै रहयो ।
	नेपाली	धानबारी	धानबारी	पानी नपर्नाले धानबारी खाली रहयो ।
न	अछामी	नाउलो	नाउलो	मेघ नआउनाले नाउलो सुक्यो ।
	नेपाली	कुवा	कुवा	पानी नपर्नाले कुवा सुक्यो ।
प	अछामी	पस्सो	पस्सो	धनाडीमा पस्सो फाल्लु पड्डो छ।
	नेपाली	मल	मल	धानबारीमा मल हाल्लु पर्छ ।
फ	अछामी	फाँको	फाँको	तमी फाँको खान लाग्या ।
	नेपाली	खाजा	खाजा	तपाईं खाजा खान लाग्नुभयो ।
ब	अछामी	बल्ल	बल्ल	तुम्हा बल्ल का बानेका छन् ।
	नेपाली	गोरू	गोरू	तपाईंका गोरू कहाँ बान्नुभएको छ ।
भ	अछामी	भइ	भइ	रात होट्ट भइ लाग्दो छ ।
	नेपाली	डर	डर	राती हिड्न डर लाग्छ ।
म	अछामी	मस्तै	मस्तै	मैकन मस्तै काफल ल्याइदिए ।

	नेपाली	धेरै	धेरै	मलाई धेरै काफल ल्याइदिनु ।
य	अछामी	अज्याल	अज्याल	अज्याल साटाइ उज्यालो होइजान्छ ।
	नेपाली	अचेल	अचेल	अचेल सबेरै उज्यालो हुन्छ ।
र	अछामी	पहरी	पहरी	तुमीसँग पहरी कुकुडो छ ।
	नेपाली	भाले	भाले	तिमीसँग भाले कुखुरो छ ।
ल	अछामी	लामु	लामु	लामु-लामु घर कइको हो ।
	नेपाली	लामो	लामो	लामो-लामो घर कस्को हो ।
व	अछामी	वल्लो	वल्लो	वल्ला घर को बस्ता छन् ।
	नेपाली	वर	वर	वरको घरमा को बस्छन् ।
स	अछामी	सरम	सरम	पहिलो पालो छाऊ भएपछि फलेउटी सरम मान्नीछन् ।
	नेपाली	लाज	लाज	पहिलो चोटी रज्वसला भएपछि केटी लाज मान्छन् ।
ह	अछामी	हदेलो	हदेलो	तिउनुनो हदेलो नहाले पछि पेलो हुनैन ।
	नेपाली	बेसार	बेसार	तरकारीमा बेसार नहाल्दा पहेंलो हुदैन ।

प्रस्तुत तलिका अनुसार अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद र नेपाली भाषाका व्यञ्जन वर्णको उच्चारण व्यवस्था पूर्ववतः पालना नगरी वक्तागत र स्थानीयताबिचको भिन्नताका कारण भिन्न उच्चारण हुने गरेको देखिन्छ । अछामी भाषिक भेदका शब्दहरूको उच्चारण गर्दा कहीं समीभवन, कहीं अल्पप्राणी भवन, कहीं स्वरागम त कतै स्वरलोप हुने गरेको स्थिति देखिन्छ । माथिको तालिकामा प्रयुक्त व्यञ्जन वर्णहरूको उच्चारण प्रक्रियालाई हेर्दा नेपाली भाषाका शब्दको अछामी भाषिकामा उच्चारण गर्दा अर्थका लागि फरक संरचनामा आएको देखिन्छ । त्यसैले स्तरीय नेपाली र अछामी भाषिक भेदमा एउटै अर्थ बुझाउने शब्दहरू फरक-फरक तरिकाले उच्चारण हुने गरेको पाइन्छ ।

४.२.२ अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन

४.२.२.१ नामवर्गका शब्दको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन

नामको रूपायन लिङ्ग, वचन, कारक र आदरका आधारमा गरिन्छ । अतः यहाँ यिनै आधारमा अछामी स्थानीय भाषाका नामवर्गका शब्दहरूको रूपावली प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५

आधार	अछामी स्थानीय भाषिक भेद	स्तरीय नेपाली भाषा
लिङ्ग	पुलिङ्ग-स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग-स्त्रीलिङ्ग
	काउजु- कान्सी आमा	काका-काकी
	छो-याँटो-छो-याँटी	केटा-केटी
वचन	एकवचन -बहुवचन	एकवचन -बहुवचन
	घर- घरहरू	घर-घरहरू
	बाखरो-बाखरा	वाख्रो-बाखा
कारक	सरल-तिर्यक	सरल-तिर्यक
	निको-निकी	राम्रो -राम्री
	चेलो-चेलाले	छोरो - छोरोले
आदर	निम्न-आदर	निम्न-आदर
	चेलो -चेला	छोरो- छोरा
	छोरो-छोरा	छोरो -छोरा

अछामी स्थानीय भाषिक भेदका नाम शब्दले लिङ्ग, वचन, कारक र आदरका आधारमा रूप फेर्ने गरेका छन् । अछामी भाषाका पुलिङ्ग शब्दहरूले प्रत्यय विभक्ति जस्ता रूप जोडेर रूप फेरेका छन् । वचन र आदरमा एकवचन शब्दको बहुवचन बनाउँदा सजिव मानवेत्तर नामले पनि अनादर बाट आदर व्यक्त गरेको पाइन्छ । कारकका आधारमा हेर्दा कुन एकवचनको शब्द बहुवचनमा गएको छ भने कुनै शब्दमा विभक्ति प्रयोग भएका छन् ।

४.२.२.२ सर्वनाम वर्गका शब्दको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन

सर्वनामको रूपायन पुरुष, वचन, आदर र कारकका आधारमा हुने गर्दछ । यहाँ यिनै आधारमा अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेदका सर्वनाम वर्गका शब्दहरूको रूपावली प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) पुरुषका आधारमा सर्वनाम शब्दहरूको रूपायन

तालिका नं. ६

आधार	अछामी स्थानीय भाषिक भेद	स्तरीय नेपाली भाषा
प्रथम पुरुष	मु, मो, हामी/हामु	म, हामी
द्वितीय पुरुष	तु, तो, तुमी /तोमी	तँ, तिमी, तपाईं, यहाँ
तृतीय पुरुष	यो, ई, याँ, त्याँ, ती, उँ	यो, यी, यहाँ, त्यो, ती, त्यहाँ, उ, ऊनी

उपर्युक्त तालिकालाई हेर्दा अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेदमा पुरुषका आधारमा सर्वनाम तिन प्रकारले रूपायित भएका पाइन्छन् । जसमा प्रथम पुरुषअन्तर्गत मु, मो, हामी र हामु त्यसैगरी द्वितीय पुरुष अन्तर्गत तु, तो, तुमी र तोमी तृतीय पुरुषमा यो, ई, याँ, त्याँ, ती र उँ जस्ता रूप भेटिन्छन् । यो विभाजन अनुसार अछामी भाषिक भेदका सर्वनाम र स्तरीय नेपालीका सर्वनाममा भिन्नता देखिन्छ । यी तीनवटै सर्वनाम शब्दको रूप अनुसार क्रियापद चयन भई नेपालीका भन्दा भिन्न देखिन्छ । जस्तै :

मुइले भात खाया । (प्रथम पुरुष)

मैले भात खाएँ ।

तोमी का जान लाग्या ।(द्वितीय पुरुष)

तपाईं कहाँ जान लाग्नुभयो ।

उँ घर कइको हो । (तृतीय पुरुष)

उ घर कस्को हो ।

(ख) वचनका आधारमा सर्वनामको रूपायन

तालिका नं. ७

आधार	एकवचन	बहुवचन
	अछामी-नेपाली	अछामी-नेपाली
प्रथम पुरुष	मु, मो -म	हामी, हामु-हामी, हामीहरू
द्वितीय पुरुष	तु, तो, तुमी, तोमी -तँ, तिमी, तपाईं	तुमी, तोमी -तिमी, तिमीहरू
तृतीय पुरुष	यो, इँ, त्यो, तिँ, उँ -यो, यी, यिनी, त्यो, ती, तिनी ऊ, उनी	इँ, तिँ, उँ-यी, यिनीहरू, ती, तिनीहरू, उनीहरू

उपर्युक्त तालिकालाई अवलोकन गर्दा अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा सर्वनाम शब्दलाई वचनका आधारमा रूपायन गर्दा एकवचन र बहुवचनमा गरिन्छ । अछामी भाषिकाका एकवचनका सार्वनामिक शब्दहरूलाई बहुवचन बनाउँदा इ, उ, आ, ओ जस्ता प्रत्यय प्रयुक्त भएको पाइन्छ ।

(ग) आदरका आधारमा सर्वनाम शब्दको रूपायन

तालिका नं. ८

अनादर	सामान्य आदर
अछामी-नेपाली	अछामी-नेपाली
तु/तो - तँ	तुमी/तोमी - तिमी, तपाईं, हजुर
उ - ऊ	उँ - उनी, उहाँ
यो - यो	इँ - यी, यिनी, यहाँ
त्यो - त्यो	तीँ - ती, तिनी, त्यहाँ

अछामी भाषिक भेदमा आदरका दुई तह मात्र देखिन्छन् । माथिको तालिकामा प्रयुक्त तँ, तु, उ, यो, ले अनादर र तुमी, तोमी, उँ, इँ, तीँ ले सामान्य आदर जनाएका छन् । यसरी

आदरका आधारमा हेर्दा 'तँ' ले आदररहित र 'तमीले' आदरार्थी व्यक्त गरेको देखिन्छ, स्तरीय नेपाली भाषामा भने आदरका चार तह रहेको पाइन्छ ।

(घ) कारकका आधारमा सर्वनाम शब्दको रूपायन

तालिका नं. ९

सरल			तिर्यक	
	अछामी	नेपाली	अछामी	नेपाली
कर्ता	तँ त्यईं छइ ।	तँ यहाँ छस् ।	तैले काम हरी	तैले काम गरिस्
कर्म	तैकन	तँलाई	तैधेई	तँदेखि
करण	तेधेई	तदेखि	तैधेई	तँदेखि
सम्प्रदान	-	-	त्यरीलाई	त्यरा लागि
अपादान	तँधेई	तँदेखि	तँ धेई	तँदेखि
अधिकरण	-	-	तइँमा	तँमा

अछामी भाषिक भेदमा कारकका दृष्टिले सर्वनाम शब्दको रूपायन प्रक्रियालाई हेर्दा कार्य सम्पादन अनुसार कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान र अधिकरण कारक अनुरूप विभक्ति चिह्न प्रयोग भएका छन् ।

४.२.२.३ विशेषण वर्गका शब्दको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन

विशेषणको रूपायन लिङ्ग, वचन, आदर र कारकका आधारमा हुने गर्दछ । विशेष्य जुन लिङ्ग, वचन र आदरमा छ विशेषण पनि त्यही अनुरूप रूपायन हुन्छ । अतः यहाँ यिनै आधारमा अछामी भाषिक भेदमा बोलिने विशेषण वर्गका शब्दहरूको तुलनात्मक रूपायन प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) लिङ्गका आधारमा विशेषण शब्दको रूपायन

तालिका नं. १०

पुलिङ्ग		स्त्रीलिङ्ग	
अछामी	नेपाली	अछामी	नेपाली
कालो मान्छ्या	कालो मान्छे ।	काली मान्छ्या ।	काली मान्छे ।
निको पोइ	असल लोगने ।	निकी जोई ।	असल स्वास्नी ।
मोटो काउजु	ठुलो भाइ ।	ठुली बैनी ।	ठुली बहिनी ।
ठुलो भाउ	मोटो काका	मोटी काकी ।	मोटी काकी ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार विशेषण शब्दको लिङ्गको आधारमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी रूपायन गरिन्छ । अछामी भाषिक भेदका ओकारान्त विशेषण स्त्रीलिङ्ग जनाउँदा इकारान्त भएको देखिन्छ । यसरी विशेषणको रूपायन हुदाँ 'ओ' कार 'इ' कारमा बदलिने प्रक्रिया अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा पाइन्छ ।

(ख) वचनका आधारमा विशेषण शब्दको रूपायन

तालिका नं. ११

एकवचन		बहुवचन	
अछामी	नेपाली	अछामी	नेपाली
राम्डो	राम्रो	राम्डा	राम्रा
होँचो	होचो	होँचा	होचा
नाठो	खराब	नाठा	खराब
सुकिलो	सेतो	सुकिला	सेता

माथिको तालिकालाई हेर्दा अछामी भाषिक भेदलाई वचनका आधारमा विशेषणको रूपायन हुदाँ पुलिङ्गमा ओकारान्त र स्त्रीलिङ्गमा इकारान्त हुने शब्दहरू बहुवचनमा प्राय आकारान्त हुने गर्दछन् । अछामी भाषिक भेदमा स्तरीय नेपाली भाषाको बहुवचन जनाउँने

‘हरू’ पाइदैन । यस भाषिक भेदमा एकवचनका विशेषण शब्दहरूलाई बहुवचन बनाउँदा ‘आ’ प्रत्यय प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ग) आदरका आधारमा विशेषण शब्दको रूपायन

तालिका नं. १२

अनादर / निम्न आदर		सामान्य आदर/उच्च आदर	
अछामी	नेपाली	अछामी	नेपाली
कान्सो छोरो ।	कान्छो छोरो	कान्सा छोरा	कान्छा छोरा
गोरो मास्टर ।	गोरो शिक्षक	गोरा मास्टर	गोरा शिक्षक
अल्को बुडो	अग्लो बुढो	अल्का बुडा	अग्ला बुढा
नानु भाउ ।	सानो भाइ	नाना भाउ	साना भाइ

माथिका तालिका अनुसार आदरका आधारमा विशेषणको रूपायन हुदाँ ‘ओ’ कार ‘आ’ कारमा परिवर्तन भएको छ । यसरी परिवर्तन भएको विशेषणमा एकवचनका लागि पनि बहुवचनको रूप प्रयोग गरिन्छ । तर विशेषणको बहुवचनमा आदरार्थी रूप भिन्न भने हुँदैन ।

(घ) कारकका आधारमा विशेषण शब्दको रूपायन

तालिका नं. १३

सरल		तिर्यक	
अछामी	नेपाली	अछामी	नेपाली
लाटो पुसाई	लाटो फुपाजू	लाटा पुसाईले	लाटो फुपाजूले
सेतो भैंसो	सेतो भैंसी	सेता भैंसाकन	सेतो भैंसीलाई
सुकिलो बिल्लो	सेतो बिरालो	सुकिला बिल्लाले	सेतो बिरालाले
ठुलो दाजू	ठुलो दाजू	ठुला दाजूकन	ठुलो दाजूलाई

माथिको तालिका अनुसार अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा कारकका आधारमा विशेषण शब्दको रूपायन कर्ता, कर्म आदिको कार्यसम्पादन अनुरूप विभक्ति चिह्न प्रयोग भएका देखिन्छन् । कारकीय दृष्टिले विशेषण शब्दको रूपायन गर्दा सरल कारकमा विभिन्न

विभक्ति चिह्न प्रयोग गरी तिर्यक कारकमा रूपायन गरिन्छ । अछामी भाषिक भेदमा स्तरीय नेपाली भाषाको भन्दा भिन्नै प्रकारका कारकीय चिह्नहरू भेटिन्छन् ।

४.२.२.४ क्रियावर्गका शब्दको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन

रूपमा सबैभन्दा बढी तत्त्वले परिवर्तन ल्याउने शब्दवर्गका रूपमा क्रियालाई लिइन्छ । लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र करणका आधारमा रूपायित भई व्याकरणिक कार्य अभिव्यक्त गर्दछ । अतः यिनै आधारमा अछाम जिल्लाको स्थानीय स्तरमा बोलिने क्रियावर्गका शब्दहरूको रूपायन प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) लिङ्गका आधारमा क्रियापदको रूपायन

तालिका नं. १४

पुलिङ्ग		स्त्रीलिङ्ग	
अछामी	नेपाली	अछामी	नेपाली
सिन्छ	सुत्छ	सिन्छी	सुत्छे
सुन्यो	सुन्यो	सुनी	सुनी
पड्डोछ	पढ्छ	पड्डीछ	पढ्छे
रोयो	रोयो	रुई	रुई

माथिको तालिका अनुसार लिङ्गका आधारमा क्रियाको रूपायन दुई किसिमले भएको छ । जस अनुसार अछामी पुलिङ्गी क्रियामा 'इ' थपेर स्त्रीलिङ्गी भएको देखिन्छ । त्यसैगरी 'ढ' ध्वनि 'ड' मा परिवर्तन भएको छ, जुन यस भाषिकाको मौलिक विशेषता हो ।

(ख) वचनका आधारमा क्रियापदको रूपायन

तालिका नं. १५

एकवचन		बहुवचन	
अछामी	नेपाली	अछामी	नेपाली
खेल्लो छ ।	खेल्छ ।	खेल्ला छन्	खेल्छन् ।
पड्डो छ ।	पढ्छ ।	पड्डाछन् ।	पढ्छन् ।
आउँछ ।	आउँछ ।	आउँनाछन्	आउँछन् ।
खायो ।	खायो ।	खायाँ	खाए ।

माथिको तालिका अनुसार अछाममा बोलिने भाषिक भेदमा वचनका आधारमा क्रियापदको रूपायन दुई प्रकारले हुने गर्दछ । एकवचनमा रहेका क्रियापदको रूपायन हुदाँ आ, इन, जस्ता प्रत्यय जोडिएर बहुवचनका क्रियाका रूप बनेका छन् । नेपाली भाषाको सापेक्षतामा अछाम जिल्लामा बोलिने भाषिक भेदका केही रूपायन प्रत्ययहरू फरक देखिन्छन् ।

(ग) पुरुषका आधारमा क्रियापदको रूपायन

तालिका नं. १६

आधार	अछामी	नेपाली
प्रथम पुरुष	खेल्लोछु, खेल्लीछ	खेल्छु, खेल्छे ।
द्वितीय पुरुष	खेल्लोछइ, खेल्लीछइ,	खेल्छस्, खेल्छेस् ।
तृतीय पुरुष	पड्डोछ, खेल्लीछन्	पढ्छ, खेल्छिन् ।

माथिको तालिका अनुसार अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेदमा पुरुषका आधारमा क्रियाको रूपायन तिन प्रकारको भएको छ । जस अनुसार प्रथम पुरुष एकवचनमा रहेको खेल्लोछु, खेल्लीछ द्वितीय पुरुष क्रियापदमा खेल्लोछइ, खेल्लीछइ र तृतीय पुरुष क्रियापदमा पड्डोछ, खेल्लीछमा रूपायन भएको छ । यस आधारमा अछामी भाषिक भेद र स्तरीय नेपालीका क्रियाको रूपायनमा प्रत्ययगत भिन्नता देखिन्छ ।

(घ) आदरका आधारमा क्रियापदको रूपायन

तालिका नं. १७

सामान्य आधार		आदरार्थी	
अछामी	नेपाली	अछामी	नेपाली
हद्दोछ ।	गर्दछ ।	हद्दाछन् ।	गर्दछन् ।
खायो ।	खायो ।	खानाछन् ।	खान्छन् ।
आयो ।	आयो	आया	आउनुभयो ।

माथिका तालिका अनुसार अछामी भाषिक भेदमा आदरका आधारमा क्रियाको रूपायन दुई प्रकारले हुन्छ । सामान्य आदरार्थी क्रियालाई आदरार्थीमा ओकारको सट्टा आकार बनाई प्रयोग गरिन्छ ।

(ड) कालका आधारमा क्रियापदको रूपायन

तालिका नं. १८

आधार	अछामी	नेपाली
भूत	छियो, पडै	थियो, पढेँ
वर्तमान	हाँसदोछु, हाँसदाछव	हास्छ, हास्नुहुन्छ ।
भविष्यत्	लेख्नुहुँ, लेख्नुहुन	लेख्नेछु, लेख्नेछन् ।

माथिको तालिका अनुसार अछामी भाषिकामा भूतकाललाई जनाउँन धातुमा 'य' र 'इ' जस्ता प्रत्यय गाँसिन्छन् भने वर्तमान कालमा धातुमा तो/दो प्रत्यय लागेका कृदन्त पदका साथ छ/छु/छौ जस्ता कालबोधक सहायक क्रियाहरू जोडिन्छन् । तर भविष्यत् कालमा धातुमा न्या+छ वा न्या+हुँ रूपको योग भएर भविष्यत् कालिन क्रियापद बन्दछन् ।

(च) पक्षका आधारमा क्रियापदको रूपायन

तालिका नं. १८

आधार	अछामी	नेपाली
सामान्य	खेल्यो, खेल्लछ, खेल्ल्याहुँ	खेल्यो, खेल्ल, खेल्लेछु
अपूर्ण	खेल्ललाथ्यो, खेल्ललाछ, खेल्ललाग्या हुन्याछ	खेल्लैथियो, खेल्लैछ, खेल्लैहुनेछ
पूर्ण	खेल्ल्यागोथ्यो, खेल्ल्यागोछ, खेल्ल्यागो हुन्याछ	खेल्लेकोथियो, खेल्लेकोछ, खेल्लेको हुनेछ
अज्ञात	खेल्ल्या रइछु, खेले रइछु	खेलेछ, खेलेछु,
अभ्यस्त	खेल्लथ्यो, पड्डथ्यो	खेल्लथ्यो, पढ्थ्यो

माथिका तालिका अनुसार अछामी भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको पक्षका आधारमा रूपायन गर्दा केही भिन्नता देखिन्छ । सामान्य पक्षमा यो, लछ, ल्याहो, प्रत्यय

लागेको पाइन्छन् । अपूर्ण पक्षमा लाथ्यो, लाछ, लाग्या हुन्याछ जस्ता प्रत्यय लागेको पाइन्छ । पूर्ण पक्षमा यागो थ्यो, यागो छ, यागोहुन्या छ जस्ता प्रत्यय लागेको पाइन्छ । त्यस्तै अज्ञात पक्षमा रइछ, रइछु, एछ जस्ता प्रत्यय लागेर क्रियाको रूपायन भएको पाइन्छ भने अभ्यस्त पक्षमा थ्या, न्ये जस्ता प्रत्ययको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी अछामी भाषिकामा क्रियाका धातुका पछाडि 'ला' रूप प्रयोग भई काल बोधक प्रत्यय जोडिएर अपूर्ण पक्षको रूपायन भएको पाइन्छ । त्यस्तै पूर्ण पक्षको रूपमा धातुमा 'यागो' रूप पछि कालबोधक प्रत्यय जोडिएको पाइन्छ । त्यस्तै अज्ञात पक्षमा रहछ, रइछौ, रइछन् जस्ता रूपहरू प्रयोग हुन्छन् भने अभ्यस्त भूतमा स्तरीय नेपालीको भै थ्यो, न्ये जस्ता रूप प्रयुक्त देखिन्छन् । यसरी नेपाली भाषा भन्दा अछामी भाषिकामा क्रियाको रूपायन अर्थगत रूपमा समानता देखिए पनि रूपगत, ध्वन्यात्मक रूपमा भिन्नता देखिन्छ ।

(छ) भावका आधारमा क्रियापदको रूपायन

तालिका नं. १९

आधार	अछामी	नेपाली
सामान्य	खान्छु, जान्छु	खान्छु, जान्छु
इच्चार्थ	जाउँ, खाउँ	जाऊ, खाऊ
आज्ञार्थ	खाँ, जाँ	खा, जा
सम्भावनार्थ	खाउला, जाउला	खाउलाँ, जाउलाँ
सङ्केतार्थ	खायापछि, गएपछि	खाएपछि, गएपछि

माथिको तालिका अनुसार अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा भावका आधारमा क्रियापदको रूपायन इच्छार्थ, आज्ञार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थमा भएको छ । अछामी भाषिकामा इच्छार्थ बुझाउँने औ, उ उन् प्रत्यय लागेका छन् । जुन स्तरीय नेपाली भन्दा भिन्न छन् । अरू भावको आधारमा रूपायन गर्दा अछामी भाषिक भेद र नेपाली भाषामा खासै भिन्नता देखिदैन ।

(ज) करणका आधारमा क्रियाको रूपायन

तालिका नं. २०

करण		अकरण	
अछामी	नेपाली	अछामी	नेपाली
खायो	खायो	नैखायो	खाएन
गर	गर	जनगर	नगर
छ	छ	नैछिन	छैनन्
खान्छ	खान्छ	नैखानो	खादिन

माथिको तालिकामा देखाइए अनुसार अछामी भाषिकामा क्रियालाई अकरण बनाउँदा क्रियाको आदि, मध्य र अन्त्यमा नै/नइ, जन र न थपिन्छ । यसरी अकरण बोधक प्रत्यय नेपाली भाषामा एउटै 'न' पाइन्छ भने अछामी भाषिक भेदमा नै/जन/न पाइन्छन् ।

(झ) वाच्यका आधारमा क्रियापदको रूपायन

तालिका नं. २१

आधार	अछामी	नेपाली
कर्तृवाच्य	मेग नआउनाले सपै नाउला सुक्या ।	पानी नपर्नाले सबै कुवा सुके ।
कर्मवाच्य	आगाले हात पोलियो ।	आगोद्वारा हात पोलियो ।
भाववाच्य	मौका पडे चुनाव लडिन्छ ।	मौका परे चुनाव लडिन्छ ।

माथिको तालिका अनुसार अछामी भाषिक भेदमा वाच्यको आधारमा क्रियाको रूपायन तिन प्रकारले भएको छ । उक्त वाक्यलाई हेर्दा कर्ता र कर्मको अप्रधानता भई क्रिया वा क्रियाको भावको प्रधानता रहेको पाइन्छ । कर्तृवाच्य र कर्मवाच्यका क्रिया प्रयोगमा केही भिन्नता भए पनि स्तरीय नेपाली भाषासँग भाववाच्यको क्रिया प्रयोगमा धेरै समानता देखिन्छ ।

४.२.२.५ अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको कारक र विभक्तिको तुलनात्मक अध्ययन

व्याकरणात्मक कोटि कारकले नामिकको कार्यलाई बभाउँछ (शर्मा, २०५४ : १७५) ।

वाक्यभित्र रहेका पदहरूमध्ये जुन जुन पदले विभक्तिद्वारा, क्रियासित साक्षात् सम्बन्ध राखी क्रियालाई पूरा गराउँछन् तिनलाई कारक भनिन्छ (भट्टराई, २०३३ : ४६५) ।

वाक्यको बाह्य संरचनामा विभिन्न पद वा पदावलीहरूको कर्ता, कर्म, पूरक, क्रियायोगि र क्रियापद भई आफुअनुरूपको कार्यसम्पन्न गर्ने हुन्छन् (अधिकारी, २०४९ : १३३) । तर उक्त कर्ता, कर्म आदि वाक्यात्मक कार्यको स्थानमा आएका पदहरूलाई गहिरिएर हेरेमा तिनमा खास किसिमका आदरार्थी सम्बन्ध वा भूमिकाहरू अन्तर्निहित भएका देखिन्छन् । त्यस्ता भूमिकाहरूलाई कारक भनिन्छ । पोखेल (२०५१ : १३०) का अनुसार वाक्यमा प्रयोग गरिएको कुनै पनि नाम कारक विनाको हुन सक्दैन । नेपालीमा नामानुगामिक र क्रियाको कुनै पनि नामलाई कारक भनिन्छ । बन्धु, (२०५३ : ५८) का अनुसार क्रियासँग सम्बन्ध राखी वाक्यमा रहेर विभिन्न किसिमको काम गर्ने सो पदका रूपमा यी कारकलाई चिन्न सकिन्छ ।

यसरी विभिन्न विद्वान्हरूका कारकसम्बन्धी परिभाषा र भनाइबाट वाक्यको बाह्य संरचनामा विभिन्न कार्यसम्पादन गर्न आएका नामिक पद वा क्रियाको तिनीहरूसँगको सम्बन्धलाई कारकको रूपमा चिन्न सकिन्छ । पदमा प्रत्यय जोडेर पदको रूपावलीमा परिवर्तन गरेर वाक्यमा पदले लिएको स्थान आदिबाट भाषामा कारकको बोध हुन्छ । सबै भाषामा कारकको व्यवस्था समान नहुन पनि सक्छ ।

उल्लिखित विद्वान्हरूका मतअनुसार नेपाली भाषामा मुख्यतया अर्थका आधारमा र रूपका आधारमा परिवर्तन आएको छ । कारक भन्नु नामिक पदहरूको क्रियासँगको कार्यगत सम्बन्ध र सम्बोधन कारकलाई समावेश नगर्ने परिपाटी बसिसकेको छ । यसैको आधारमा नेपाली भाषा र अछामी भाषिकाको कारक व्यवस्थाका बारेमा तुलनात्मक चर्चा निम्नानुसार गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. २२

कारक	विभक्ति	चिह्न	
		अछामी भाषिका	नेपाली भाषा
कर्ता	प्रथम	ल, बाटी	ले, बाट
कर्म	द्वितीय	कन	लाई
करण	तृतीय	ल, बाटी	ले, बाट, द्वारा
सम्प्रदान	चतुर्थी	कन, इलाई	लाई, लागि, निम्ति
अपादान	पञ्चमी	धेइ	देखि, बाट
सम्बन्ध	षष्ठी	को,का,की,रो,रा,री	को,का,की, रो, रा, री, नो, ना, नी
अधिकरण	सप्तमी	ओना,औनी,मुधि, मा	मा, माथि,
सम्बोधन	सम्बोधन	य, ओ, हो	ए, ओ, हो

तालिका नं. २३

वाक्यगत उदाहरण

अछामी भाषिका	स्तरीय नेपाली भाषा
हरिले चल्लो माऱ्यो ।	हरिले चरो माऱ्यो ।
म तमीकन राउछुँ ।	म तपाईंलाई चिन्छु ।
केराकेटी सिकारले अगाया ।	केटाकेटी मासुले अघाए ।
मैले बैइनीकन फुल्टिन किन्या ।	मैले बहिनीलाई कलम किने
मैले बाउजुलाई कोट किने ।	मैले बुबाका लागि कोट किनें ।
म छकाल आठ बजेधेई काम हद्वै छुँ ।	म विहान आठ बजेदेखि काम गर्दैछु ।
मेरो भाइ नानइ छ ।	मेरो भाइ सानै छ ।

(क) अर्थका आधारमा कारकको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन

(अ) कर्ता कारक र प्रथम विभक्ति

वाक्यमा यसले क्रियाको व्यापार गर्ने नामिक रूपलाई जनाउँछ । नेपाली भाषामा ले, बाट, द्वारा र अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा ल, बाट जस्ता विभक्ति रूपबाट कर्ता कारकको अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ । जस्तै :

अछामी स्थानीय भाषिक भेद

स्तरीय नेपाली भाषा

मैल भात खायौं ।

मैले भात खाएँ ।

मैबाटी त्यो काम हुनैन ।

मबाट त्यो काम हुँदैन ।

नेपाली भाषामा कर्तृवाच्यको सामान्य भूतमा सकर्मक क्रियाका साथ सकर्मक क्रिया विध्यर्थक (नु) हुँदा र सकर्मक क्रियाबाट सामान्य सङ्केतार्थ बुझाउँदा कर्तामा अनिवार्य रूपमा (ले) लगाइन्छ । अछामी भाषिकामा पनि सोही व्यवस्था अनुरूप (ल) विभक्तिको प्रयोग हुन्छ । नेपालीमा (द्वारा) विभक्तिको प्रयोग पनि कर्ताकारक अभिव्यक्त गर्दा प्रयोग भएको पाइन्छ, भने अछामीमा त्यसको प्रयोग भएको पाइँदैन ।

(आ) कर्मकारक र द्वितीय विभक्ति

वाक्यमा यसले क्रियाको व्यापारबाट हुने फल व्यहोर्ने नामिक, रूपलाई जनाउँछ । नेपाली भाषामा 'लाई' र 'कन' दुईवटा विभक्तिको वैकल्पिक प्रयोग भएको पाइन्छ, भने अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा यिनको ठाउँमा 'कन' मात्र प्रयोग गरिन्छ । जस्तै :

तालिका नं. २४

अछामी स्थानीय भाषिक भेद	स्तरीय नेपाली भाषा
म सीताकन बोलाउँछु ।	म सीतालाई बोलाउँछु ।
प्रहरीले चोरकन छोप्यो ।	प्रहरीले चोरलाई समात्यो ।

नेपाली भाषामा कर्म कारक हुन नाम पदमा 'लाई' विभक्ति लाग्छ भने अछामी भाषिकामा 'कन' को प्रयोग हुने गर्दछ ।

(इ) करण कारक र तृतीय विभक्ति

वाक्यमा यसले क्रियाको व्यापार गर्न साधन हुने नामिक रूपलाई जनाउँछ । नेपाली भाषामा 'ले', 'बाट', 'द्वारा' र अछामी भाषिकामा 'ल', 'बाटै' रूप वा विभक्ति करण कारकको अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ । जस्तै :

तालिका नं. २५

अछामी स्थानीय भाषिक भेद	स्तरीय नेपाली भाषा
तमी लठ्ठील हान्नाछौ ।	तपाईं लठ्ठीले हिकाउनुहुन्छ ।
म कलमले लेख्छु ।	म कलमले लेख्छु ।
ऊ बसबाट आयो ।	ऊ बसबाट आयो ।
लठ्ठील साप मारियो ।	लठ्ठीद्वारा सर्प मारियो ।

यसरी नेपाली भाषा ले, बाट, द्वारा र अछामी भाषिकामा ल, बाटै विभक्ति चिह्नले करण कारकको बोध गराएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा प्रयोग गरिने करण कारकको 'द्वारा' विभक्ति अछामी भाषिकामा प्रयोग भएको पाइँदैन ।

(ई) सम्प्रदान कारक र चतुर्थी विभक्ति

वाक्यमा यसले क्रियाको कार्य व्यापारका लागि लक्षित हुने नामिक रूपलाई जनाउँछ । नेपालीमा लाई, लागि, निम्ति तथा अछामीमा कन, इलाई जस्ता विभक्ति चिह्नको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

तालिका नं. २६

अछामी स्थानीय भाषिक भेद	स्तरीय नेपाली भाषा
जुत्ता भाइकन हुन ।	जुत्ता भाइलाई हुन ।
जानालाई बट्टिजाव ।	जानलाई तयार होऊ ।
मेरीलाई केइ हर ।	मेरा निम्ति केही गर ।
पूजाइलाई फूल टिप ।	पूजाको निम्ति फूल टिप ।

यसरी अछामी भाषिकामा सम्प्रदान कारक जनाउन 'कन' 'इलाई' विभक्तिहरू प्रयोग गरिन्छ ।

(उ) अपादान कारक र पञ्चमी विभक्ति

वाक्यमा यसले क्रियाको विश्लेषण र अवधि जनाउँछ । नेपाली भाषामा 'बाट', 'देखि' र अछामी भाषिकामा 'धेइ' को प्रयोगबाट अपादान कारकको बोध भएको पाइन्छ । जस्तै :

तालिका नं. २७

अछामी स्थानीय भाषिक भेद	स्तरीय नेपाली भाषा
सपै उइधेइ डराना छन् ।	सबै उसदेखि डराउँछन् ।
म नेपालगञ्जधेई आयाँ ।	म नेपालगञ्जबाट आएँ ।
ऊ पोरधेई विरामी हो ।	ऊ गतवर्षदेखि विरामी हो ।

(ऊ) अधिकरण कारक र सप्तमी विभक्ति

वाक्यमा यसले क्रियाको आधार (ठाउँ, समय, विषय आदि) हुने नामिक रूपलाई जनाउँछ । नेपाली भाषामा मा, माथि र अछामी भाषिकामा औना, औनी, मिम, माथि विभक्तिको प्रयोगबाट अधिकरण कारक अभिव्यक्त हुन्छ । जस्तै :

तालिका नं. २८

अछामी स्थानीय भाषिक भेद	स्तरीय नेपाली भाषा
रूपे. गोजाऔना छन् ।	रूपैयाँ खल्लीमा छन् ।
कापी टेबुलौनी छ ।	कपी टेबुवमाथि छ ।
भैसा डाँडमी छन् ।	भैसीहरू डाँडामाथि छन् ।

यसरी नेपाली भाषामा प्रयोग हुने 'मा' र 'माथि' विभक्तिको स्थानमा अछामी औना, औनी, नी, मुथि आदि विभक्ति चिह्नको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ए) सम्बोधन र षष्ठी विभक्ति

नेपाली भाषाका ए, हे, ओ, हो आदि सम्बोधनमूलक विभक्ति चिह्नलाई अछामी भाषिकामा य, ओ, हो आदिले चिनाइन्छ । जस्तै :

तालिका नं. २९

अछामी स्थानीय भाषिक भेद	स्तरीय नेपाली भाषा
य, नाना, ह्याँ आव ।	ए काकी, यहाँ आउनुहोस् ।
ओ काउजु भात खाव ।	ए काका, भात खानुहोस् ।

४.३ सम्भावित त्रुटि र निराकरणका उपायहरू

अछामी स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने क्रममा स्वरवर्ण, द्विस्वरवर्ण, व्यञ्जनवर्ण, नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, कारक र विभक्तिको विभिन्न आधारमा रूपायन गरेर स्तरीय नेपाली भाषा सिकने क्रममा भएका सम्भावित त्रुटि र उक्त त्रुटिहरूलाई निराकरण गर्ने उपायहरू यसरी प्रस्तुत गरिएको छ :

लिङ्गका आधारमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा पनि समस्या भएको देखिन्छ । नेपाली भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग अनुसार सङ्गति भएको देखिन्छ भने अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा सङ्गति भएको भए पनि पूर्णरूपमा सङ्गति भएको पाइँदैन । मानवेतर र मानवीयका आधारमा पनि खास रूपमा सङ्गति भएको पाइँदैन । जस्तै :

उमेशको गोरू गयो । -उमेशका बल्ल गया ।

आशा खान्छ । -आशा खानी छ । आदि जस्ता त्रुटिहरू देखिन्छन् ।

वचनका रूप नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन गरी दुई वचन छन् र अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा पनि सोही किसिमको वचन व्यवस्था पाइन्छ तर वचन जनाउन नेपाली भाषा जस्तो स्तरीय किसिमको नभएर अलि उच्चारणमा र वाक्यात्मक तहमा समस्या देखिन्छ । यसैगरी अमानवीय सङ्ख्येनाम र सङ्ख्यात्मक वचनमा पनि समस्या देखिन्छ । त्यस्तै पुरुषका आधारमा नेपाली भाषाका प्रथम पुरुष र द्वितीय पुरुषको प्रयोग मात्र भएको देखिन्छ । त्यसै अनुसार आदर तहमा स्तरीय नेपाली भाषाका तहको आदर पाँच किसिमको व्यवस्था पाइन्छ भने अछामी भाषिक भेदमा दुई किसिमको त्यसमा विशेष

आदरको प्रयोग कतै मात्र प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसै किसिमले पक्षमा पनि समानता भए तापनि केही रूपमा समस्या देखिन्छ, अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त, अज्ञात पक्षका तहमा सबै पक्षको प्रयोग नभएको र पूर्ण र अपूर्णले धेरैजसो काम चलाएको पाइन्छ ।

भावका आधारमा नेपाली भाषामा पाँच किसिमको प्रयोग पाइन्छ, र अछामी भाषिक भेदमा पनि सोहि अनुसारै देखिन्छ, तर सामान्यार्थको बढी प्रयोग गरेको देखिन्छ । कारक र विभक्तिको प्रयोग सामान्यतया अछामी भाषिक भेद नेपाली भाषा सरह देखिन्छ, र केहि मौलिकताले आफ्नै किसिमको भाषाको प्रयोगले गर्दा विभक्तिमा फरक देखिन्छ ।

अतः समग्र रूपमा दुबै तहमा हेर्दा स्तरीय नेपाली भाषा सिकने अछामी स्थानीय भाषिक भेद भएका मातृभाषी वक्ताहरूले गर्ने त्रुटि र निराकरणका उपाय क्रमशः निम्नानुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ३०

स्तरीय नेपाली भाषा	अछामी स्थानीय भाषिक भेद
म सबै कुरा बुझ्छु ।	म सप्यै कुरा बुझ्छु ।
अब अगाडि बढ्नु हुँदैन ।	अब आडी बड्नु हुँदैन ।
यस कुरामा सबभन्दा बढी तिमी दोषी छौ ।	यस कुरामा सभभन्दा बढी तिमी दोषी छौ ।
मैले खाना खाइसके ।	मइले खाना खाइसके ।
तिम्रो नाम के हो ?	तिम्रो नाम क्या हो ?
फर्सीको तरकारी मीठो छ ।	कदुको तरकारी मीठो छ ।

उपर्युक्त तालिकाका आधारमा स्तरीय नेपाली भाषाका वाक्यहरू अछामी स्थानीय भाषिक भेद भएका मातृभाषी वक्ताहरूका लागि उच्चारण देखि विभिन्न शब्दगठनका तहमा समस्या देखापरेको देखिन्छ । लिङ्गका आधारमा हेर्दा म सबै कुरा बुझ्छु नेपाली भाषाका सट्टा अछामीमा म सप्यै कुरा बुझ्छु आएको छ । त्यस्तै क्रमशः अब अगाडि बढ्नु हुँदैन को सट्टा अब आडी बड्नु हुँदैन जस्ता आफ्नै किसिमका शब्दको प्रयोग गरेको र त्यस्ता त्रुटिहरू निराकरणका लागि अछामी स्थानीय भाषिक भेद भएका वक्तालाई शुद्ध उच्चारण गर्ने प्रयास गराउने र नेपाली भाषाका शब्द र अछामी भाषाका शब्दलाई छुट्याएर यी शब्दमा त्रुटि

भएको छ । यस्ता किसिमका गल्लिले भाषा सिकाइको क्रममा अर्थको अनर्थ लाग्दछ भने शुद्ध रूपको प्रयोग गर्न लगाउने गर्नाले त्यस्ता खालका त्रुटि केही हदसम्म सुधार गर्न सकिन्छ ।

त्यसैगरी वचन, पुरुष, आदर, भाव, पक्ष, कारक र विभक्ति आदिका आधारमा वाक्यहरूलाई तुलनात्मक अध्ययन गर्दा नेपाली भाषाका वाक्य र अछामी भाषिक भेदका शब्दलाई क्रमशः तुलना गर्दा शिक्षक आयो को सट्टा मास्टर आइगो, शिक्षकहरू आए को सट्टा मास्टर आइगया, गोरू आयो को सट्टा वल्ल आइगया आदरका तहमा नेपालीमा पाँच किसिमका भए पनि अछामीमा त, तमी दुई आधारमा मात्र प्रयोग गरिएको छ । पक्षका आधारमा पाँच आधारमा गरिन्छ तर अछामीमा समान भएता पनि पूर्ण र अपूर्णको बढी प्रयोग गरिएको पाइन्छ । भावका आधारमा पनि पाँच प्रकारमा विभाजन गरिन्छ जसमा अछामीमा सामान्य, सम्भावना र आज्ञार्थकको बढी प्रयोग गरिन्छ । कारक र विभक्ति तहमा पनि त्रुटि देखिन्छ । ले, लाई जस्ता विभक्ति धेइ, कन, ओना, मुथि जस्ताले काम चलाएको देखिन्छ ।

यी विभिन्न आधारलाई अध्ययन गर्दा उच्चारणगत, रूपगत, रूपायन, प्रत्यय चयनका तहमा त्रुटि र यी समस्या समाधानका उपायका लागि स्तरीय नेपाली भाषाका र अछामी भाषिक भेदका शब्दलाई शुद्ध उच्चारण गर्न लगाउने शब्दहरू उच्चारण गर्दा त्रुटि भएमा त्यस्ता शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाएर पनि समस्या समाधानका उपायहरूलाई अछामी भाषिकामा तुलना गरी त्यसैका आधारमा शुद्धता र फरकपन समानता असमानताका आधारमा त्रुटि गर्ने वाक्यहरूलाई स्तरीय नेपाली भाषासँग कतिको मिल्दोजुल्दो छ र कुन ठाउँमा समस्या छ भनी समाधान गरी जुन ठाउँमा समस्या देखिन्छ, त्यस्ता शब्दलाई उच्चारण गर्न लगाउने र शुद्ध रूपको जानकारी गराई त्यस्ता त्रुटिहरू केहि हदसम्म निराकरण गर्न सकिन्छ ।

प्रस्तुत माथिका तालिकामा नेपाली भाषाका वाक्यहरू र अछामी भाषिक भेदका वाक्यहरूमा समानता छ, नेपालीको सट्टा अछामी भाषिक भेदमा शुद्ध रूपमा प्रयोग भएको छैन । यी वाक्यहरूमा के कस्ता कारणले गर्दा समस्या भएको हो र यी वाक्यहरूलाई कसरी उच्चारण गराउन सकिन्छ, त्यस्ता वाक्यहरूमा त्रुटि भएको छ भन्ने विभिन्न आधारहरू केलाई उच्चारण व्यवस्था, मौलिक शब्दको प्रयोग आदि कारणले समस्या भएको हुँदा शुद्ध र अछामी भाषिक भेदका वाक्य तुलना गरी जुन ठाउँमा त्रुटि भएको छ ति वाक्यहरूमा त्रुटि समाधानका उपाय कसरी शुद्ध वाक्यहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा सिकाउन समस्या पहिचान लगाई निराकरण गर्न सकिन्छ ।

अध्याय : पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

५.१ सारांश

अछाम नेपालको सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा पर्ने एक विकासोन्मुख पहाडी जिल्ला हो । ऐतिहासिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, राजनैतिक एवम् भौगोलिक दृष्टिकोणले छुट्टै पहिचान बोकेको यो क्षेत्र भाषिक दृष्टिकोणले पनि फरक पहिचान राख्दछ । नेपाली भाषाको प्राचीन रूपसँग अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी भाषाले सामिप्यता राख्दछ । सुरूमा खस भाषा बोलिने यो क्षेत्र स्तरीय नेपाली भाषाको जन्म भूमि हो । यहाँ बोलिने भाषाको भिन्न पहिचान र विशेषता छन् ।

भाषा शिक्षणमा सुधार गर्न स्तरीय भाषिक सिप कायम गर्न र सिकाइमा सहजता ल्याउन यसको अवधारणा विकसित भएको हो । कुनै दुई भाषालाई एकै स्थानमा राखेर तिनीहरूको बिचमा पाइने समानता र असमानतालाई विश्लेषण गरी भाषा शिक्षणमा सहजता ल्याउन यसको उपयोग गरिन्छ । दुई भाषाहरू सकेसम्म एक अर्काको सम्पर्कमा बोलिन्छन् भने त्यस्ता भाषाहरूका विभिन्न तहमा तुलना परीक्षण गर्दै समस्याहरू केलाइन्छ र निश्चित बिन्दुमा पुगिन्छ । यसबाट प्राप्त तथ्यहरूलाई कुन सामग्री वा पाठ्यपुस्तक के कस्ता परिवेशमा बढी उपयोगी हुन्छन् विचार गरी छनोट र स्तरणका सन्दर्भमा तुलनात्मक अध्ययनबाट प्राप्त सुझावहरूलाई उपयोग गर्न सकिने निकै सम्भावना देखिन्छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यको अध्ययनका क्रममा अछाम जिल्लाका सेरा, घोडासैन, हिच्मा र ढकारी गा.वि.स.का जम्मा १०० जनालाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । यो अध्ययन विशेष गरेर अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेदमा केन्द्रित रहेको छ । यस अनुसन्धानमा सम्पूर्ण जनसङ्ख्याको प्रत्येक एकाइलाई नमुनाका रूपमा छान्ने सम्भावना नहुने भएकोले अनुसन्धानको ज्ञान, विवेक र अनुभवमा भरपर्ने असम्भाव्य नमुना छनोट पद्धतिअन्तर्गतको विशेष उद्देश्य वा प्रयोजनका लागि नमुना छनोट गर्ने प्रयोजनमूलक नमुना छनोट पद्धतिबाट अनुसन्धान गर्ने काम गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यमा सैद्धान्तिक सर्वेक्षणात्मक र पुस्तकालयीय गरी विविध प्रकारका विधिको प्रयोग गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ ।

यस अध्ययनको मूल केन्द्रको रूपमा सेरा, घोडासैन, हिच्मा र ढकारी रहेका छन् । तिनै क्षेत्रमा भाषिक व्यवहारमा प्रयोग हुने आधारभूत शब्द र वाक्यहरूलाई सङ्कलन गरी स्तरीय नेपालीसँग विभिन्न आधारमा तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । यसरी सङ्कलित सामग्रीलाई आवश्यकता अनुसार प्रश्नावली, मतावली र अवलोकन जस्ता विभिन्न साधन र उपकरणहरू प्रयोग गरी सम्बन्धित क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मूलभाषी वक्तासँग रूजु गरिएको छ । भैसोल्य क्षेत्रमा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाबिच उच्चारण प्रक्रिया, रूपायन प्रक्रिया र कारक विभक्तिको प्रयोगका आधारमा तुलनात्मक विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

अछाम जिल्लाको स्थानीय स्तरमा बोलिने भाषिक भेदका स्वर वर्णका शब्दहरू हेर्दा उच्चार्य रूपमा स्तरीय नेपाली भाषाका स्वर वर्णको जस्तै हुने गरेको भए पनि स्तरीय नेपाली भाषाका शब्द अछामी भाषिक भेदमा त्यही अर्थका लागि फरक तरिकाले उच्चारित हुन्छन् । यसरी भैसोल्य क्षेत्रमा बोलिने अछामी भाषिकाका स्वर वर्ण उच्चारण व्यवस्थालाई हेर्दा कतै स्वरागमको स्थिति त कतै स्वर लोपको स्थिति भेटिन्छ । प्रयोग भएका द्विस्वर समान नै उच्चारित भएका देखिन्छन् । त्यसैले स्तरीय नेपाली भाषामा उच्चारण हुने शब्द अछामको पूर्वी भैसोल्य क्षेत्रमा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा त्यही अर्थका लागि भिन्न संरचनामा उच्चारण भएर आउने गर्दछ । त्यसैले स्तरीय नेपाली भाषा र अछामी भाषिक भेदमा द्विस्वर र एउटै अर्थ बुझाउने शब्दहरू फरक तरिकाले उच्चारण हुने गर्दछन् ।

अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेद स्तरीय नेपाली भाषाका व्यञ्जन वर्णको उच्चारण व्यवस्थाको पूर्णतः पालन नगरी वक्तागत र स्थानीयताका बिचको भिन्नताका कारण भिन्न उच्चारण हुने गरेको देखिन्छ, जुन उच्चारण हुन अस्वाभाविक मानिँदैन । अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी भाषिकाका शब्दहरूको उच्चारण गर्दा कहीं समीभवन (सिनु-सुत्नु), कहीं अल्पप्राणी भवन (बाग-बाघ), कहीं स्वरागम (कइले-कसले), कतै स्वरलोप (आगस-आकाश) हुने गरेको स्थिति देखिन्छ । व्यञ्जन वर्णको उच्चारण प्रक्रियालाई हेर्दा स्तरीय नेपाली भाषाका शब्दको तुलनामा केही फरक देखिन्छ ।

शब्दवर्गमा व्याकरणिक कोटिका आधारमा रूप चल्नुलाई रूपायन भनिन्छ । रूपायन प्रक्रियाको विकारी शब्द (नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद) वर्गमा मात्र हुने गर्दछ, तसर्थ

अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषामा पनि यिनै आधारमा रूपायन प्रक्रिया गरी तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । नामको रूपायन लिङ्ग, वचन, आदर र कारकका आधारमा रूपायन गरी तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ भने रूपायन गरेर सिक्ने क्रममा सम्भावित त्रुटि र निराकरणको उपाय पनि अवलम्बन गरिएको छ । सर्वनामको रूपायन वचन, पुरूष, आदर र कारकका आधारमा गरी तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ र सम्भावित त्रुटि र निराकरणको उपाय पनि स्पष्ट पारिएको छ । अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा नाम र सर्वनाम शब्दको वचनका आधारमा रूपायन गर्दा स्तरीय नेपालीमा एकवचनलाई बहुवचन बनाउँदा 'हरू' प्रत्यय थपिन्छ तर अछामीमा अन र या जस्ता प्रत्ययको प्रयोग गरिन्छ भने कतिपय अवस्थामा एकवचनलाई बहुवचन बनाउँदा ओकार र आकारमा परिवर्तन मात्र गरिन्छ । विशेषणको रूपायन प्रक्रिया वचन, लिङ्ग, आदर र कारकका आधारमा दुवै भाषामा उक्त आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । तुलनात्मक अध्ययन गरेर स्तरीय नेपाली भाषा सिक्ने क्रममा हुने सम्भावित त्रुटि र निराकरणका उपाय अवलम्बन गरिएको छ । स्तरीय नेपाली भाषामा जस्तै अछामी भाषिक भेदमा पनि पुलिङ्ग जनाउन ओकार र स्त्रीलिङ्ग जनाउन इकारको प्रयोग गरिन्छ । त्यस्तै क्रियापदको रूपायन वचन, लिङ्ग, पुरूष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, करण, अकरणका आधारमा गरिएको छ ।

कारक भनेका नामिक शब्दहरू हुन् । कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान र सम्बन्ध गरेर सात प्रकारका छन् । विभक्ति प्रथम, द्वितीय, तृतीय, चतुर्थी, पञ्चमी, षष्ठी र सप्तमी रहेका छन् । अछाम जिल्लामा बोलिने स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाका कारक र विभक्तिका प्रकार उस्तै रहेको पाइन्छ ।

५.२ निष्कर्ष

यस शोधपत्रको पहिलो अध्यायमा शोध परिचय प्रस्तुत गरिएको छ । जसमा पृष्ठभूमि, समस्याकथन, अध्ययनको उद्देश्य, अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपादेयता, अध्ययनको औचित्य, शोधको सीमा, अध्ययनको रूपरेखा रहेका छन् । दास्रो अध्यायमा पूर्वकार्यको अध्ययन र सैद्धान्तिक अवधारण प्रस्तुत गरिएको छ, जसअन्तर्गत पूर्वकार्यको समीक्षा वा सम्बन्धित साहित्यको अध्ययन, पूर्व अध्ययनको महत्त्व, सैद्धान्तिक परिचयअन्तर्गत अछाम क्षेत्रमा बोलिने अछामी भाषिकाको परिचय, अछाम जिल्लाको

सङ्क्षिप्त परिचय, भाषिक भेदको परिचय, तुलनात्मक अध्ययन र त्रुटिविश्लेषणको अवधारणा अछामी भाषिकाका भेदहरू प्रस्तुत गरिएको छ । तेस्रो अध्यायमा विधि र अध्ययन प्रक्रियाको अध्ययन गरिएको छ, जसअन्तर्गत अध्ययन विधि, जनसङ्ख्या र अध्ययन क्षेत्र, नमुना छनोट, तथ्याङ्क सङ्कलन प्रस्तुत गरिएको छ । चौथो अध्यायमा अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिकाका विशेषताहरू प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसैगरी परिणाम र छलफल/व्याख्या विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ । जसअन्तर्गत अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको उच्चारण प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन यसअन्तर्गत विषय प्रवेश, स्वर वर्णको उच्चारण प्रक्रिया, द्विस्वरको उच्चारण प्रक्रिया, व्यञ्जन वर्णको उच्चारण, अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा द्विस्वरको उच्चारण प्रक्रिया, व्यञ्जन वर्णको उच्चारण, पूर्वी भैसोल्य क्षेत्रमा बोलिने अछामी भाषिकाको रूपायन प्रक्रिया जसअन्तर्गत अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको नामको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । जसअन्तर्गत लिङ्ग, वचन, आदर र कारकका आधारमा नामको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । जसअन्तर्गत वचन, पुरूष, आदर र कारकका आधारमा अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको सर्वनामको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । अछाम क्षेत्रमा बोलिने अछामी भाषी र स्तरीय नेपाली भाषाको विशेषणको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक विश्लेषण लिङ्ग, वचन, आदर र कारकको आधारमा गरिएको छ ।

अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी स्थानीय भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको क्रियापदको रूपायन प्रक्रिया लिङ्ग, वचन, पुरूष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, करण, अकरण आदिको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । अछाम क्षेत्रमा बोलिने अछामी भाषी र स्तरीय नेपाली भाषाको कारक र विभक्तिको तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । यसअन्तर्गत अर्थका आधारमा अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली भाषाको कारकको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । यसअन्तर्गत कर्ता कारक - प्रथम विभक्ति, कर्म कारक -द्वितीय विभक्ति, करण कारक-तृतीय विभक्ति, सम्प्रदान कारक - चतुर्थी विभक्ति, अपादान कारक- पञ्चमी विभक्ति, सम्बन्ध कारक-षष्ठी विभक्ति, अधिकरण कारक सप्तमी विभक्तिका आधारमा रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । रूप/संरचनाका आधारमा अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी भाषिक भेद र स्तरीय नेपाली

भाषाको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । यसअन्तर्गत सरल र तिर्यक कारकको रूपायन प्रक्रियाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । पाँचौ अध्यायमा उपसंहार अथवा सारांश, निष्कर्ष, उपयोगिता, परिशिष्टमा अछाम जिल्लामा बोलिने अछामी भाषीकाका मौलिक शब्दहरू, प्रश्नावली र व्यक्तिवृत्त प्रस्तुत गरिएको छ । सङ्क्षिप्तमा यस शोधपत्रको निष्कर्षलाई बुँदागत रूपमा यसरी प्रस्तुत गरिएको छ :

१. अछाम जिल्लाको स्थानीय भाषिक भेदका स्वरवर्णको उच्चारण व्यवस्थालाई हेर्दा कतै स्वरागमको र कतै स्वरलोपको स्थिति भेटिन्छ ।
२. अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा व्यञ्जन वर्णको उच्चारण व्यवस्थाको पूर्णतः पालना नगरी वक्तागत र स्थानीयताका बिचको भिन्नताका कारण भिन्न उच्चारण पाइन्छ ।
३. अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा शब्दहरूको उच्चारण गर्दा कहीं समीभवन (सुत्नु-सिनु) कहीं अल्पप्राणीभवन (बाघ-बाग) कहीं स्वरागम (कस्ले-कहीले) हुने गरेको पाइन्छ ।
४. वचनका आधारमा रूपायन गर्दा स्तरीय नेपाली भाषामा एकवचन शब्दलाई बहुवचन बनाउँदा 'हरू' जोडिन्छ, भने अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा आ, उन, इन प्रत्ययको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।
५. अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा आदरका दुई तह मात्र छन् भने स्तरीय नेपालीमा चार तह रहेका छन् ।
६. स्त्रीलिङ्ग बनाउँदा दुबै भाषामा 'इ' प्रत्यय थपिन्छ ।
७. अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा भूतकालिक क्रियापदमा 'छियो' वा 'छ' प्रयोग भएको पाइन्छ, भने स्तरीय नेपालीमा 'थियो' प्रयोग भएको पाइन्छ ।
८. अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा भविष्यत्कालिक क्रियापदमा 'न्याछु', 'न्याछौँ', 'न्याछन्' जस्ता प्रत्यय लागेको पाइन्छ भने नेपालीमा 'हुनेछु', 'हुनेछौँ', 'हुनेछन्' आदि प्रत्यय लागेको पाइन्छ ।
९. अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा वर्तमानकालिक क्रियापदमा दोछु/तोछु, दिछु, जस्ता प्रत्यय लागेको पाइन्छ, भने स्तरीय नेपालीमा छु, छौँ, छस्, छन् आदि प्रत्यय लागेको देखिन्छ ।

१०. अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा अकरण बनाउँदा आदि, मध्य र अन्त्यमा नै, नइ, जन, नाइ जस्ता अकरणबोधक प्रत्यय प्रयोग हुन्छन् भने स्तरीय नेपाली भाषामा 'न' मात्र प्रयोग भएको पाइन्छ ।
११. स्तरीय नेपाली भाषाका विभक्ति चिह्न ले, लाई, लागि, निम्ति, देखि, बाट, मा, माथि को सट्टामा अछामी स्थानीय भाषिक भेदमा ले, कन, धेई, धेकि, बाटि, मनि जस्ता विभक्ति प्रयोग भएको पाइन्छ ।
१२. नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदको रूपायन प्रक्रिया दुवै भाषामा एउटै आधारमा भए पनि अछाम जिल्लाको स्थानीय भाषिक भेदका शब्दहरूमा भने ध्वन्यात्मक भिन्नता पाइन्छ ।

५.३ उपयोगिता

प्रस्तुत शोधपत्रको अध्ययन पश्चात् निम्न तहमा उपयोगी हुन सक्ने देखिन्छ :

५.३.१ नीतिगत तह

- क) नेपालका भाषाहरूको ऐतिहासिक, सामाजिक तथा भौगोलिक आधारमा अध्ययन हुनु पर्ने देखिन्छ ।
- ख) प्राचीन नेपाली भाषासँग निकटताको सम्बन्ध राख्ने अछामी भाषिक भेदको संस्थागत अध्ययन अनुसन्धान हुनु अतिनै आवश्यक देखिन्छ ।
- ग) प्राथमिक तह सम्मको शिक्षा स्थानीय भाषामा दिइने नीति अनुरूप अछामी भाषिकामा पाठ्यपुस्तक लेखनमा जोडिनु पर्दछ ।
- घ) छापाखाना तथा विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट सम्प्रेषणको कार्य राष्ट्रिय स्तरबाट पनि हुनु पर्ने देखिन्छ ।
- ङ) स्तरीय नेपाली भाषामा अछामी भाषिक भेदका शब्दहरूलाई आगन्तुक शब्दका रूपमा राख्नु पर्ने देखिन्छ ।
- च) नेपालमा बोलिने भारोपेली भाषा परिवारका विविध भाषाहरूको अध्ययन हुनु पर्ने देखिन्छ ।

५.३.२ प्रयोगगत तह

- क) अछामको भैसोत्य क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षण गर्दा देखा पर्ने उच्चारणगत, शब्दगत, रूपगत र प्रयोगगत त्रुटिहरू पहिल्याइ निराकरण गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।
- ख) अछामी भाषिका र साहित्यलाई माया गर्ने जो कोहीलाई पनि यस अध्ययनले सहयोग गर्नेछ ।
- ग) अछामी भाषाको व्याकरण लेख्न चाहनेलाई सहयोग पुऱ्याउने छ ।
- घ) भाषाको तुलनात्मक अध्ययन अनुसन्धान गर्नका लागि सहयोग पुऱ्याउने छ ।
- ङ) यस अध्ययनले अछामी मातृभाषी सिकारूलाई स्तरीय नेपाली भाषाको मानक उच्चारण गर्न शब्दकोश हेर्ने बानीको विकास गर्न सहयोग गर्नेछ ।
- च) अछामी भाषिक भेदको बारेमा अनुसन्धान गर्ने जो कोहीलाई महत्त्वपूर्ण आधार बन्ने छ ।